

FRANCETA LEVSTIKA LITERARNA KRITIKA

JOSIP VIDMAR

V

(Koncc.)

Če izvzamemo Stritarjev esej o Prešernu, se je vsa doslej obravnavana Levstikova literarna kritika nanašala na literarno dokaj nepomembna in nezanimiva dela. Zbližanje z Jurčičem pa navede prvič njegovo sodbo na umotvor, ki pomeni v slovenski prozi razdobje in ki je po svojih pripovedniških vrlinah navzlic vsem nedostatkom tudi brez upoštevanja njegove zgodovinske važnosti spoštovanja vredno delo. To je Jurčičev „Deseti brat“, ki je morda še danes najpopularnejša knjiga slovenske literature. Levstikov razbor tega romana ni bil namenjen javnosti. Ohranjen je v pismu,²⁰ v katerem je marsikaka sodba nastala šele sproti. Zato niso tako do zadnjega urejene in pregledne, kakor na primer v razboru „Ilije Gregoriča“, čeprav še vedno očitujejo dokaj dosledno razporeditev po estetskih kategorijah.

Po uvodni ugotovitvi, da je delo „porod ženijalnega očeta“, se Levstikov analitični um takoj okrene k nedostatkom; najprej seveda k tistim, ki kvarijo osrčje, to je risbo in življenje osrednjih osebnosti, zlasti pa lik junaka. Le-temu je posvečena tretjina njegovega dokaj obsežnega razglabljanja, ki je v razboru junakovega in Marjanovega značaja polna „resnice in modrosti“, kakor je pisal pri prvi objavi²¹ O. Župančič. To razglabljanje je morebiti estetsko in moralno psihološko najbolj globokomumno dejanje vse slovenske literarne kritike. Osebnost glavnega junaka obravnava Levstik v treh plasteh, ki ustrezajo trem pogodljivo zastavljenim vprašanjem: Kakšen naj bi bil Kvas po Jurčičevi zamisli? Kakšen je ustvarjeni Kvas? In naposled: Kakšna je moralna podoba in cena človeškega tipa, kakršnega predstavlja — ne zasnovani, marveč faktično ustvarjeni junak Jurčičeve povesti?

²⁰ Levstikova pisma XVII, št. 2. in 3., str. 147—154 in 155—158.

²¹ LZ 1917, str. 40—47.

Kakšnega Kvasa je zasnoval Jurčič? „Hotel si v njem postaviti vzor pravega dijaka, mladeniča brez duševnega madeža...“ Torej nekaj ideal. Ali ni mu „šlo od rok“. Kvas, ki mu je nastal, je po Levstikovi sodbi „čudna zmes raznih nedozorelih elementov“: junak je povesti, „a vendar... meju vsemi osebami najnedelavnejši“, „sentimentalen mekuš“ je, človek, „s katerim drugi delajo, kar hoté, dokler je njemu na korist“, „velik samopridnež, celó hinjavec ter menda ne čuti niti globoke strasti k Manici, kajti bojim se, da je samo ljubezníčanje, a ne ljubezen ter zadovoljna ničemurnost, kar ga véče k Manici“, njegov studij je „prazna ničemurna oholost“, „sploh je bolj nagnen k slabosti nego k dobrósti... ali ni v tem nej polnoten, tedaj nedovršen skvážnjast značaj... celó plašljívec je...“

Skratka, velika neskladnost med zasnutkom in izpolnjenim likom, ki mora imeti težke posledice za vse delo, zlasti pa mora ustvarjati zmedo v čuvstvih, s katerimi naj bralec spremlja usodo poglavitne osebe. Podobno neskladnost pa razkrije Levstik tudi pri Marjanu, ki ga Jurčič skuša pokazati v manj simpaticični luči nego Kvasa: „Ali o Marijanu se celó sam *Ti* motiš... Marijan je... malo robát... krepak, zunaj in znotraj čvrst, zdrav mladenič, kateri globoko čuti, samo da ne vzdihuje, da pesnic ne sklada... nikdar ne govori o ljubezni, a: vedno dela, kakor zaljubljenec...“

To je pogled pravega kritika. Navzlic pisateljevemu prizadevanju, da bi svoje osebe predstavil tako, kakor mu ukazuje njegov načrt, jih vidi Levstikov samostojni um take, kakršne so v resnici, in ta je v nedozorelih delih često v nasprotju z naravo. Poznan mu je proces umetniškega ustvarjanja in nevarnosti, s katerimi se mora boriti ustvarjač in opisovalec človeških duš, in pozna tudi pisateljsko stvarniško slepoto, ki marsikakemu avtorju zastira točno spoznanje človeških likov, ki so vsebovani v besedah, dejanjih in usodah, kakršne jim je namenil. Ta vednost se jasno kaže v nekaterih opazkah, izmed katerih je navesti zlasti naslednje: „O Marijanu se celó sam *Ti* motiš..., ali pa: „za Kvasom meniš, da tečí nekoliko tebe samega; ali zopet se motiš!“ in naposled: „akopram ga ti črtáš... pogumnega, pa vendar se zanj sam bojiš, kajti ne sméš v gozdu samega pustiti proti Marjanu“. Dvomim, da premore naša literarna kritika ugotovitev, ki bi s tako mirno kretnjo odkrivala bolj skrit vzgib tvorne fantazije.

Levstikovo obravnavanje glavnega junaka pa se ne ustavi pri teh zgolj estetskih ugotovitvah. Trdovratnost, s katero raziskuje njegovo človečnost, priča, da sluti v njem lastnosti, ki ga skoraj osebno vzne-

mirjajo in odbijajo. Približuje se mu od vseh strani in mu nekajkrat seže do mozga. Imenuje ga „nevarno tiho vodo“, pravi, da bi imel najrajši opraviti ž njim nego s Kavezom, kajti v bistvu je Kvas „sentimentalen mekúž, toda samo na videz, kajti v resnici je skoro brez čuta“ — razen za samega sebe. S temi potezami je Jurčičev junak opredeljen k človeškemu tipu, ki bi ga lahko označil kot sumljivi tip moderniziranega tartufskega „blagega in pravičnega“ človeka, ki ga je v vsej njegovi mrzkosti Evropi odkril in popisal Nietzsche. Levstik ga je spoznal pred nemškimi filozofom, njegovo spoznanje in mržnja sta originalna v vsej tehtnosti te besede. Tu ne gre za privzeto ali celo modno spoznanje, marveč za samostojno moralno jasnovidnost polne in neodvisne narave.

Prav tako poučno kakor analiza Kvasovega značaja pa je primerjanje njegove osebnosti z Marjanovo. „Iz skritega hrama človeške narave izvirajoče sovraštvo meju Marijanom in desetim bratom“ in pa Marjanova ljubosumnost privedeta do nesreče. Marjan *ubije* Martinka, Kvas pa se spreten in spolzek izogne rezkemu koraku v stran. In vendar je Levstiku Marjan „zunaj in znotraj čvrst, zdrav mladenič“, Kvas pa „samopridnež in hinjavec“. Tako sodbo ima o življenju samo neodvisna in pogumna misel. Nakazal jo je Levstik že v svoji mladostni „estetiki“, kjer primerja tatu s tolovajem, trdeč, da je drugi lahko estetsko uporabljiv, ker je lahko nosilec človeško pomembnih svojstev, dočim je prvi zaradi svoje nizkotnosti popolnoma neraben. Ta mladostna misel je tu sublimirana in nanesena na konkretne umetniške like.

Kakšen je psihološki vzrok za te težke psihološke napake v Jurčičevem delu? „Iz tega vidim, da bi tudi tebe v silno zadrego spravili taki položáji, v kakršne si del Kvasa, ali bolje bi se v njih gotovo sukal nego on.“ Prizanesljivo in vendar z vso trdnostjo izrečeno mnenje: vsemu je vzrok Jurčičeva moralna in življenjska nezrelost. Zato je edina pomoč zoper podobne nedostatke: „svet in človeško srce bolje in globokéje pregledati“, „osnovam dajati *globokejše misli*, osobam *več duše*, ter vse delo postavljati pod *višo moralno* perspektivo“. Ali kakor pravi v drugem pismu: „izkušaj dati svojim značajem več dušne globočave a dogodbam več moralnega stojála. To je *glavno!*“

Ostali značaji ne nudijo prilike za tako globokoumno analizo, le pri Manici spregovori čisto na kratko Levstikova psihološka bistrost, ko trdi o nji, da „ne ljubi prvič“, ker je „v mrežo ona ujela Kvasa, ne Kvas nje“. To je mesto, ki sliči njegovemu razboru Nastazije v „Začarani puški“ Koseskega. Pri tej priliki pa se pokaže še z druge strani: odkrije

nam svojo trezno, morda celo nekoliko pretrezno stvarno preudarnost, s katero govori o Maničini starosti. Njegova izvajanja so sicer točna in presenetljiva, vendar niso umetniško važna, kajti Jurčičeva napaka, če jo že tako imenujemo, ne ustvarja nenaravnih položajev, kakršne povzročajo krive podobe glavnih značajev. Še zadnja važna ugotovitev tega poglavja je naposled očitek, da so nekatere osebnosti „preobložene“, „bizarne“ in „presiljene“, dočim so kmetje „v nekaterih rečeh tako popisani, da ne mogó biti bolje; vendar je njihovo bitje preplitvo in preveč je karikiraš“.

Za kritiko značajev se Levstik dotakne kompozicije. Njena napaka je v tem, da je Jurčič „mnogo obširneje, mnogo resničnejše ter z mnogo večjo ljubeznijo črtal kmetško življenje . . . nego izobraženi svet, v katerem se vendar godí največ vsega, kar se dostaja glavnih oseb. Menim, da si epizode preobširno razpisal glavnemu dejanju na kvaro.“

S temi ugotovitvami so — kajpada samo v največjih obrisih — izčrpani Levstikovi očitki Jurčičevemu delu. Pokazana je bolezen stržena, kakor jo je videl kritik, napaka v zgradbi in še marsikak nedostatek, ki jih razkriva njegov superiorni razum. Ko pa je vse to pri kraju, se kritik vendarle pokloni umetniku: „Moja sodba je ta, da si ženij, kateri si nej še našel prave mére“ in še: „Poleg vseh hib ima tvoje delo vendar nepremagljivo čarobnost, kar sem čutil jaz i vsak bralcev“. Ta poklon je tehten, toda kratek in redkobeseden, kajti pozitivum umetniškega dela je „čarobnost“, čarobnost pa je čarovnija, ki je nerazložljiva in ki je ne more razčleniti niti najostrejša misel.

V opombi, ki sledi za kritiko, se Levstik vrne k svoji stari témi o možnosti, oziroma nemožnosti meščanskega ali celo gosposkega romana med Slovenci: „Žali bog, da višjih krogov ne bodeš mogel nikoli tako črtati, kakor kmete, ne zató, ker bi tí ne imel sposobnosti, nego ker jezik nejma še potrebnega koloríta, izrekov itd., kar je pri črtanii tako zeló važno . . . Nikdo ne more dajati, kdor nejma; nikdo ne more jemati tam, kder nej.“ In nato neposreden nasvet, ki določno meri na Jurčičevo nastajajoče delo „Cvet in sad“: „ni ti ne jemlji tam, kjer nej nič . . .“

Estetska zahteva, na katero opira Levstik težišče svoje kritike o „Desetem bratu“, je nekako tale: Pisatelj mora zlasti predstavljati osebe take, kakršne je zamislil. Slabo je, če se mu med delom deformirajo. Vsekakor pa jih mora take ali drugačne, točno ali neverno ustvarjene, popolnoma razumeti, sicer jih ne more pravilno črtati v vseh življenjskih položajih in ne more do kraja izčrpati možnosti, ki so skrite v njih. — Že v tej zahtevi se rahlo kaže dvosmernost umetnosti: znati predstavljati osebnosti, kar je čisto stvarniška sposobnost, je nerazdružno

zvezana z razumevanjem in poznanjem človeške narave in življenja, kar je čisto človeška vrlina. Te dvojnosti se je Levstik kot kritik zmeraj zavedal in je zmeraj poudarjal človeško plat umetnine. Tudi tu pravi Jurčiču v drugem pismu: „Izkušaj dati svojim značajem več dušne globočave a dogodbam več moralnega stojála. To je *glavno!*“ In ga opozarja: „Širokost i skrivnost človeškega živénja ti nej še po vsem znana.“ Da bi mu jo nekoliko razkril, mu je tako obširno in s tako demonsko prodirnostjo govoril o njegovem glavnem značaju in mu ga razgalil do jedra. Kakor je proglasil v umetnosti za „*glavno*“ njeno človečnost, tako je to svojo kritiko, ki je njegova najpomembnejša, zavedno oblikoval kot tehtno psihološko in moralno razglabljanje o človeku, s čimer je dovršil človečansko dejanje in pokazal slovenski kritiki njeno pravo nalogo.

VI

Drugo pismo, ki ga Levstik piše Jurčiču zaradi „Desetega brata“, je datirano s 27. II. 1868. Prejšnji dan so „Novice“ slavile jezik Koseskega in novi njegov prevod Byronovega „Mazepe“. Zato se ni čuditi, da vsebuje rečeno pismo naslednje vprašanje izdajateljema „Mladike“: „Ali bi vídva v almanáh sprejéla od mene kritiko o Mazepi Koseskega? Zadnje „Novice“ to robo jako hvale, i treba se je oglasiti, da ne bi ptiči ‚mladokljuni‘ zopet začeli po Koseskemu prepevati . . . Kritike imam uže nekoliko gotove.“

Kritika, ki jo ima v misli, je najbrže spis, ki je v njegovi ostalini označen kot „*Koseski: Mazepe Jovan*“²²; v njem govori podrobneje samo o originalnem uvodu v prevedeni pesnitvi: „To kratko misel, katera je vsa pripravljena za dober Preširnov sonet, Koseski razteza v 100 verzov“ . . . Nato razpravlja o Koseskem na sploh in ponavlja zopet zgodovino njegove slave, njegovo neoriginalnost, neslovenskost, mu očita prozaično obširnost in stare jezikovne grehe, posebno apostrof. Prizna mu samo „Slovenijo“ kot edino njegovo pesem, ki „ima veliko veljavo, a ne zaradi pesniške vrednosti, katere v njej nikakor nej, nego zaradi mogočnega veličastja slovenske besede, katerega do zdaj še nikdo nej mogel doseči“. Zaključuje pa svoj opis s prisposobno, ki že pripravlja docelo negativno oceno, za katero se je moral odločiti prav v tem času: „Muza Koseskega nej bila nikoli zdravo, mlado, čvrsto deklè, nego uže od nekđaj samo stara, z raznimi vapi (farbami) pošarana i široko oblečena ženska v sničavih obročih.“

²² Levstikova zapuščina.

Ves zadržani odpor zoper Koseskega pa pride naposled do izraza v dialogu, ki ga je Levstik nazval „*Izprehod*“²³. Tu najprej razpravljata Jaroslav in Zlogolk o pomenu pesniškega obvladanja jezika, nakar prideta k primerjanju Prešerna in Koseskega glede njune inspiracije: „Preširen je imel torej v sebi nebeški vir blagodejne poezije . . . Koseski . . . sem slišal, da v sobi zagrajen za visoko trdnjavo raznih slovarjev . . . Mož je torej okrog sebe iskal, česar nej mogel zajemati iz sebe . . .“ Naposled spregovorita še posebej o Koseskem in analizirata njegovo edino pesnitev, ki jo je Levstik pravkar v kritiki o Mazepi še priznal. „Veličastje slovenske besede“ se spremeni v „bobnoglasje ali bombast“, „edina glavna misel“ pesnitve pa se pokaže z okrutnimi besedami kot „togo-novega birokrata ognjusno prilizovanje absolutizmu, slavopénje stare kranjščine, katere si nemškutarji tako nazaj želé, nelogično zgramájene i zamotane misli; zgodovinske neresnice i otročje slepoumje, katero samo ne vé, kaj hoče i kam bi se delo.“

Nekoliko kesneje povzame to misel v nemščini in jo še stopnjuje: „Ich habe sogar zu wenig gesagt . . . daß Slovenija nichts anderes ist, als Speichelleckerei eines steifen Bürokraten dem Absolutismus . . . Ich behaupte, daß dieses Gedicht Koseskis nichts anderes ist, als eine poetische Glorifizierung jenes Zustandes eines Volkes, welches andere Nationen mit Recht die größte Erniedrigung desselben nennen, nemlich eine Glorifizierung des Verlustes der Freiheit und des Unglückes der Sklaverei und der Fremdherrschaft.“ In ko prispe analiza do stiha: „Sveti slovenski razum se v sodbi o mizah zelenih!“ — vzklikne Levstik: „Ali ga vidiš birokrata, kateremu je zelena miza zadnji smoter vseh njegovih želj, največi vzor vse poezije?“

Da bi bila njegova kritika še bolj prepričevalna, zgrabi pesnitev še z zrelišča zdrave človeške pameti in naravne smiselnosti: „Čudno, da se Slovenija svoje zgodovine opomni šele takrat, ko je treba stopiti pred vladarjev prestol! Ali je poprej še nikoli nej potrebovala? Vsa stvar je nerodno brezumje. Kader Klijona razkrije nje prastaro zgodovino, potem radostna Slovenija — je mahoma tako učena, kakor apostoli na Duhov praznik, da vse ve, kaj se je godilo v narodoselstvu i po ves srednji vek. Ali ni to prekoslovje?“

Levstik je naposled našel pravi ton za Koseskega. Pred desetimi leti je bilo njegovo razpravljanje o pevskem prvaku še resno in nekam boječe, zdaj razpolaga z groteskno ironičnimi in porogljivimi izrazi, ki nekako ustrezajo neprostovoljni groteskni smešnosti in bombastiki

²³ Ibidem.

Koseskega. Ostrejšje besede je našel zanj samo še v pismu Tomšiču²⁴ leta 1871. (17. II.). Ti siloviti argumenti njegove druge dobe dopolnjujejo njegov dokazni material zoper Veselo votlo veličino, ki je Levstiku grenila življenje. Pri zaključku svojega kritičnega delovanja bo te dokaze strnil z dokazi prvega časa v poslednjo obsodbo.

Nobena izmed omenjenih dveh kritik ni ugledala belega dne. Pač pa je priobčil v aprilski številki „Glasnika“ svojo kritiko o Mazepi Stritar, ki vsebuje tudi nekaj krotkejših Levstikovih argumentov. S tem nastopom je izzval polemiko, v katero je posegel v „Slovenskem Narodu“ tudi Levstik z „Objektivno kritiko“²⁵. Članek razpravlja o potrebi vljudnosti v kritiki, ki jo odmeri z znanimi Lessingovimi besedami, nato pa duhovito razpravlja v zvezi s konkretnimi razmerami na Slovenskem o pravem kritiku in o razmerju kritika do avtorjeve osebe ali sploh do človeka, čigar delo ali dejanje ocenjuje. O pravem kritiku govori takole: „Te dve lastnosti (bistroumnost in učenost) mora imeti, a poleg tega naj si bode še tako oster, mora posebno tudi imeti *največje spoštovanje do resnice, in braniti se mu je strasti* . . . , a poleg tega vendar sme biti brezobziren, kolikor hoče, ker to je njegova dolžnost, katero mu nakladajo višji oziri, katerih je treba vsakemu pravemu kritiku . . .“ Glede drugega vprašanja pa si odgovarja: „. . . naj udari tudi osobo, pa samo tisti del, toda ves tisti del osebe, kolikor ga je s presojevanim činom tako zapletenega, da se drugo od drugega ne more ločiti, a kolikor ga ni s presojevanim činom nič v zvezi, mora ostati nedotaknjen . . .“ Taka je zanj upravičena in potrebna objektivna kritika.

Ta ideološki spis zaključuje drugo fazo Levstikovega boja zoper Koseskega, v kateri je šele našel pravo besedo za pravo ceno njegovega dela. Članek je bil napisan zoper Cigaleta in v zagovor resnice in Stritarja, s katerim je v tem času vzdrževal dokaj živahno dopisovanje zaradi „Mladike“. Ostali njegovi kritični drobci tega časa se vsi nanašajo na Stritarjeve pesmi in so raztreseni po njegovih pismih Jurčiču in Stritarju samemu. Takó njegovo utemeljevanje popravkov v Stritarjevem sonetu „Mladiki“²⁶, ki ga popravlja zaradi lepoglasja, zaradi smiselne razvrstitve posameznih misli, zaradi nekaterih premalo „plemenitih“ besed, neki stih se mu ne zdi „čist, ker iz optatíva nekako neharmonski preskoči v imperatív“ in neki drugi zaradi tega, ker ima „presilovito raztrgane besede“. — Stritarjeve spise za „Mladiko“ imenuje večkrat sijajne in klasične in ga proglašá za prvega pesnika za

²⁴ Levstikova pisma XXXIV, št. 2, str. 317—319.

²⁵ Zbrani spisi V, str. 54—64.

²⁶ Levstikova pisma XVII, št. 6, str. 162—164.

Prešernom. Nekoliko podrobneje govori o njegovih pesmih samo v pismu²⁷ 11. VI. 1868., kjer pravi, da so „čisti, naravni odsvit čutečega, nežno in prav čutečega srca! Ti si originalen, kakor za Prešernom nikdo! . . . Duhovniki morda porekó, da si blaziran, pa jaz te sodbe ne podpišem, če tudi se res vidi, da si živel med večjo izobraženo družbo velicih mest“.

Prvega za Prešernom je imenoval v Kinrazovem pismu tudi že Jenka, le da z večjo upravičenostjo, dasi je treba priznati, da je tu zelo previdno poudarjena samo Stritarjeva originalnost. Pač pa Levstiku vendarle nekaj ni prav na njem, za kar išče besede nekje med blaziranostjo in vplivom „izobražene družbe velicih mest“. Ta občutek se je kesneje stopnjeval v njem do omrze. Zanimiva pa je ta njegova izjava zaradi kriterija „prav čuteče srce“, ki je v lirični svet preneseno merilo, s kakršnim je meril „Desetega brata“. — Poslednja njegova izjava tega časa je pozitivna ocenitev prve številke „Zvona“ v pismu Stritarju 5. I. 1870., ki pa ne vsebuje pomembnejšega kriterija.

Ce je bila prva doba Levstikove kritike bojovita in junaška, bi drugo, pravkar zaključeno, imenoval dobo poglobitve in velike zrelosti. Govorec o pravem kritiku, ga v tem času popiše kot moža bistrumnosti, učnosti ljubezni do resnice in kot moža brezstrastja. Poslednji dve lastnosti mu dajeta tudi človeško vrednost. Resnica in višji ozir, zaradi katerih vrši svoj kritiški posel, je Levstiku v tem času bolj zavedno in bolj poudarjeno nego doslej *človečnost*, o kateri ima jasnejše pojme in za katero ima zdaj tudi prodirnejše oko. Vsako delo, ki ga odklanja ali priznava, raziskuje psihološko in ga sodi po človeških vrlinah ali nedostatkih in le zadnjo in najglobljo bitnost umetnine označi z besedo, ki je ni mogoče opisati z nobenim moralnim ali s kakršnim koli umovanjem o človeški dragocenosti. Ta beseda je *čarobnost*. Sicer mu je umetnost odsvit čutečega in razumevajočega, toda samo „prav čutečega“ človeškega srca. Ta njegov široki umetniški ideal je edina strast njegove kritične dejavnosti, ki jo v tem času inspirira neka vprav demonska notranja tajnovitost in ki doseže svoj višek v kritiki o „Desetem bratu“.

Poleg strasti do tega ideala ne pozna Levstik kot kritik v tem času nobene druge, ne pozna ne prijateljev ne sovražnikov. Vsakemu delu zadene v svojih kritičnih zapiskih — kajti vsa njegova kritika tega časa je razen „Objektivne kritike“ itak ostala samo v zapiskih in pismih — primeren ton in razpolaga s silovitostjo dokazov, zoper katero ni ugovora. Edini krat v življenju se mu je pri „Desetem bratu“ ponudila pri-

²⁷ Levstikova pisma XXXIII, št. 8, str. 283—284.

lika razglabljati o pomembnem literarnem delu; izkoristil jo je za to, da je ustvaril pomembno kritiko, ki bo ostala trajno merilo vsega našega kritičnega udejstvovanja. V tej dobi je izšla še neka druga in še tretja pomembna slovenska knjiga: Jenkove in Stritarjeve pesmi. Ne o prvih ne o drugih ni izpregovoril podrobneje, in sicer ne javno ne zasebno. Jenkovo zbirko je kakor Prešernovo celo predelaval in — pokvaril. Ali ni to morda vsaj rahel dokaz, da je bil kot realist in konkreten človek dejanja tenkočutnejši za objektivno epsko in dramsko literaturo, nego za liriko, ki je nudila njegovemu analitičnemu duhu manj oporišč?

VII

Po ocenitvi prvega Stritarjevega „Zvona“ leta 1870. je Levstik kot kritik umolknil za polnih deset let in je izpregovoril šele v Levčevem „Ljubljanskem Zvonu“ leta 1881., kajti spisa o Levčevi „Pravdi o slovenskem šestomeru“ (1878) prav za prav ni šteti med kritike, marveč med poročila v ožjem smislu te besede. Knjiga, ki ga je po tolikih letih predramila iz molka, je Kleinmayrjeva „Zgodovina slovenskega slovstva“, o kateri je pisal²⁸ vse leto 1881. Ta kritični spis je večjidel literarno zgodovinska kritika, ki nas tu ne more zanimati, vendar vsebuje pri Prešernu in Koseskem, a zlasti pri prvem, nekaj čisto literarno kritičnih trditev, v katerih se razodevajo ali znova pojasnjujejo njegovi kriteriji.

Ker je Levstikovo obširno razpravljanje o Koseskem v tem spisu samo pregledna sinteza vseh njegovih dokazov zoper mojstra pevcev, ga tu ne nameravam obravnavati znova. Zadostuje naj samo ugotovitev, da so v njem zbrani vsi tehtnejši ugovori, ki jih je nakopičil zoper Koseskega v prejšnjih dveh dobah. Poglavlje o Prešernu pa vsebuje dve važni mesti; eno vzporeja Prešerna z neko Goethejevo pesmijo, drugo z neko romanco A. W. Schlegla. Obe pa se dotikata zanimivih in važnih literarno estetskih vprašanj.

Pri Goetheju in Prešernu prav za prav zavrača na Rizzija oslanjajoče se Kleinmayrjevo primerjanje Prešernove „Nezakonske matere“ z Goethejevo „Vor Gericht“ kot neumestno. Pri tem pa v vnemi pozabi svojo pravo nalogo, prične pesmi primerjati sam in izreče o nemški pesmi dvakrat napačno sodbo s temi-le odklanjajočimi besedami: „Drugače ne more biti, nego da je Goethejev nápuh z rečeno pésnijo hôtel nalašč objéstno v lice póčiti svojih rojakov sramežljivo čujstvo in dostojnost! Čitatelj naj sam primerja! Tamkaj bremenáta razujzdanka pred javnostjo, a tukaj prezírana mlada mati v skrivnej sóbici, solzna

²⁸ Zbrani spisi V, str. 113—228.

in veséla pred nedolžnim nasmehevanjem vender le milega otroka! Kolik razloček!“

Razloček je nesporen, toda ali je zato res Goethejeva pesem tako obsojanja vredna, kakor se zdi Levstiku? Zakaj vidi v Goethejevem dekletu „razujzdanko“? Ali ni v njeni zamolčljivosti celo nekaj požrtvovalnosti in v marsikateri njeni besedi mnogo samozavestne moči, čeprav je vsa njena osebnost pomaknjena v grobejši, morda bolj ljudski svet? Ali poglobitna napaka ni v tolmačenju samem, marveč v naslednjem: Levstik ne upošteva dejstva, da sta v bistvu obe pesmi dramatični, da sta to dramatska monologa, ki ju govorita dve različni osebi v različnih položajih. Če bi ju pogledal s tega stališča, bi bil morda laže izprevidel, da pesmi ni soditi po moralni višini obeh „junakinj“, marveč po moči, s katero se v njima izražata človečnosti obeh ženâ brez ozira na njuno vrednost. Glede dramatske plastike Goethejeva pesem ne zostaja za Prešernovo, marveč jo prej prekaša, kakor je zopet resnično, da je Prešernova kot lirična pesem milejša, plemenitejša in bolj sposobna za *samostojno* življenje. Nikakor pa ni Goethejeve pesmi smatrati za objestno izzivanje. Kaj je Levstika zavedlo v to zablodo? Ali upravičena nejevolja, ki je očitna v vsej dolgi kritiki in ki meri na Kleinmayrja; ali morda ogorčenje nad ošabnim Nemcem Rizzijem? Ali morda njegova nekoliko doktrinarska misel o neprimernosti nekaterih nizkotnih človeških pojavov za literaturo, ki jo je izrazil v svoji uvodni „estetiki“ in ki sem jo že tam označil kot pogrešeno?

Pravilneje vzporeja in ocenjuje Prešernovo „Hčere svet“ z Avgusta W. Schlegla „Die Erhörung“. Prešernovo pesem označuje navzlic podobnostim za originalno in trdi, da je boljša od nemške; — „kajti premika se v naravnem položaji na trdnih tleh . . . Nemška . . . je nekaka meh-kobna fantazija, le pésniško igranje, dosti blagoglasno a brezčutno, in vse dejanje se mu vrší na starem španskem svetu. Slovenska je malo šaljiva ter ima prost, a dobro postavljen rázlog in samó navadne, če tudi lepo zasuknene, gladke in izbrane a vender jedíne potrebne besede in zakróžen zvršetek; némska néma dovolj postavljenega razloga ter je polna praznega besedičenja brez tacega konca, s kakršnim se je človek prisiljen zadovoljiti.“ — Cel snop realnih kriterijev: naravnost in konkretnost položaja, čvrsta utemeljenost začetnega razloga, zaokrožen in zadovoljiv zaključek, prirodna odličnost in ekonomičnost dikcije, — ki so vsi neoporečni in upoštevanja vredni.

Kritika o „Zgodovini slovenskega slovstva“ je poslednje javno Levstikovo kritično dejanje. Mož, ki je bil, kakor nihče drugi, pozvan za javnega sodnika, je moral molčati vse življenje in pride prvič do besede,

ko se prične njegov dan naglo nagibati proti večeru. Kajti prvi znaki pojemanja se navzlic udarnosti njegovih argumentov kažejo že tukaj. Če bi bil o oni Goethejevi pesmi govoril pred desetimi leti, bi bila njegova sodba drugačna. Tedaj bi jo morda sprejel brez predsodkov, danes ga vodi in zavaja moralno ogorčenje. Že pri „Desetem bratu“ je silovito poudarjal „moralno stojalo dogodb“, dasi je tam njegov moralni instinkt še zdrav in širokogruden. Tu je nekam oster in ozek.

Levstikovo življenje poteka ta leta vedno bolj osamljeno. Krog „Ljubljanskega Zvona“ se mu polagoma odmika, spravljeni Levec je z odporom objavljajl že to njegovo kritiko; tudi Levstiku marsikaj ni po godu pri mlajši generaciji, ki jo je deloma vzgojil Stritar, s katerim je prišel čisto narazen. Njegova nejevolja se deloma opira tudi na pomisleke, kakršnih sporoča enega založniku J. Krajcu²⁹ (7. avgusta 1882.), češ, „z ‚Ljubljanskim Zvonom‘ vred se je porodila neka do zdaj mej Slovenci neznana hlastéžnost po dobički iz natisnenih knjig mrtvih pisateljev“. V istem pismu govori na kratko tudi o Andrejčkovem Joži: „izboren pripovedovalec, brez dvojbe prvi za Jurčičem, premalo gospoškega vkusa, posebno veliko domišljávnost (fantazijo), pripovedovati zna prijetno, kakor malo kdó!“

Njegova nejevolja do „Zvona“ in njegovih sotrudnikov pa ima kajpada tudi čisto literarne vzroke. V ohranjenem pismu³⁰ prijatelju, dekanu J. Novaku (8. januarja 1883.), v katerem ga poučuje v stihotvorstvu, piše naslednje: „Jednake vrednosti so stike: ‚sili se : usmili se‘ ... Teh ‚zlimanih‘ stik oča je Stritar, in zdajci so udrli vsi za njim, posebno mladíci, in mej njimi tudi Gregorčič, kateri se o tem ne dá preučiti. ‚Ljublj. Zvon‘ redko prinese kakovo pesen brez tega krpúcanja. Denašnji dan imamo nadomestke (surogate) v čuvstvih, ... v šestomerskih odmorih (cezurah) in tudi ... v stikah.“ Nato govori še o omejeni dopustnosti teh stik ter pristavlja: „A vse to grmeče svarílo ne méri ná-te, nego na óne, kateri so prevárilí tudi tebe.“ Tudi v satirični pesnitvi „Ljudski glas“³¹ se srdito zaletava v te ‚zlimane‘ stike in nadomestke vseh vrst (str. 299.—303.).

Njegov odpor in nerazumevanje za literaturo mlajšega rodu pa se v najostrejši luči pokaže v nekem pogovoru, ki je poslednja znana Levstikova kritična izjava. Vršil se je koncem leta 1884. ali celó 1885. Zapisala ga je v svojih spominih³² nanj Ernestina Jelovškova: „Abgesehen

²⁹ Levstikova pisma XXI, št. 3, str. 178—180.

³⁰ Levstikova pisma XXVII, str. 224—230.

³¹ Zbrani spisi II, str. 255—310.

³² Rokopis v državni studijski knjižnici.

von den Formfehlern, seirte er das Gedicht (Človeka nikar!) und wies mir nach, dass es bald ateistisch, bald panteistisch sei, und dann schlägt ihm wieder der Pfaff ins Genick. Und das nennt man bei uns Klassiker! Es ist weder die eine noch die andere Richtung zu tadeln, das ist subjektive Anschauung, nur muss sie konsequent sein. Dies sind Levstiks eigene Worte.“

Pesem, ki je nedvomno med Gregorčičevimi najboljšimi in tako popolnoma odklonjena! Levstik išče v nji konsekventnega svetovnega nazora, namesto da bi videl v nji tisto, kar hoče biti: izraz obupa in žalosti nad človeškim življenjem, nad lastnim življenjem. To je njen smisel. V svojem obravnavanju tega umotvora bi se bil malodane srečal z — Mahničem. Toda pred tem ga obvaruje širina pogleda: „Es ist weder die eine noch die andere Richtung zu tadeln, das ist subjektive Anschauung . . .“ Ali Levstikovo nerazumevanje je vendarle osupljivo in — pretresljivo. Za izjavami poslednjega časa se čuti neka formalna zagrizenost in moralna ozkosrčnost, sveži in zdravi čut za sleherni utrip človeškega srca je usahnil. Zagrizena postaja v tem času tudi njegova sovražnost do Stritarja kakor tudi do „Ljubljanskega Zvona“. Tudi te strasti so skalile njegovo jasno oko.

✱

Fran Levstik je prvi in največji slovenski literarni kritik. Osnovni nagon vsakega resničnega kritika je otroška strast, ki ga žene, da skuša čudovitim igračam človeškega duha pogledati v notranjost. V komer se je ta strast zvezala s strastjo in voljo do kakega umetniškega ideala in do resnice, se je zvezala v naravo kritika. Razkrojni nagon je v Levstiku ogromen. Ni mu žal ne časa ne truda, če velja analitično ugotoviti značaj dikcije kakega Koseskega ali razkriti neumelo kopijo dramskega organizma v kakem „Iliji Gregoriču“. Nič manjša ni njegova strast do umetniškega ideala, ki ga nosi svetlega in visokega v srcu. Njegov lik proseva vse njegove kritične izjave in je globok in na višku takratne miselnosti o umetnosti.

V vsem njegovem razglabljanju o umetnosti in v vsem razpravljanju o delih, ki jih preiskuje, se posredno in neposredno vedno znova oglašča zahteva po *človeški pomembnosti*: „Čute človeškega srca s pomočjo domišljenosti in z lastno v sebi rojeno krepostjo zlivati v posodo jezika“ je njegova rana misel, ki se kesneje ponovi pri „Desetem bratu“ v zahtevo: „Globokejšje misli, osobam več duše, vse delo pod *višo moralno* perspektivo!“ In prav ta zahteva je bila, ki ga je naposled zavedla tudi v krive sodbe. Druga njegova zahteva je *naravnost*: „Po redu in vzro-

kih *narave* kreposti in strasti spravljati v lepo soglasje“ je ena izmed prvih misli njegovega estetskega razglabljanja. Kot najbolj sama po sebi umevna se neposredno ne oglašča često v njegovih kritikah, v vseh pa je nevidno pričujoča in delujoča. Biti „zrcalo časa in stati na vogelnem kamnu *narodskega* života“ je tretja zahteva, tretji kriterij, ki je posebno aktiven v kritikah o „Iliji Gregoriču“ in o „Desetem bratu“, dasi se oglašča tudi v takih sodbah kakor je ona o Stritarju, ki govori o vplivu „izobražene družbe velicnih mest“. Ali vse tri zahteve prerašča in izpopolnjuje najvišja, ki je skrivnost in zadnje merilo: *čarobnost*.

Edini kritik njegovega časa na Slovenskem, ki ga je nekako mogoče primerjati ž njim, je Stritar. In vendar, kolikšna razlika! Stritar je samo lepoumnik, ki povsod posnema površino z lagodno kretnjo. Nikoli in nikjer ni mukoma tibal v globine kakega dela in ni naporno prisluškoval tajnemu snovanju človeških moči v njih, marveč je ljubil vnANJI sijaj umetniških del in se zadovoljeval z užitki te ljubezni.

Elementaren, kakršen je bil v vsem, je bil Levstik tudi kot kritik in je z roko, ki si ni pomišljala, iskal po stvorih človeške fantazije. Pri tem sta ga vodila popolnoma nepodkupljiv pogled, jasna misel in oster čut za zvezo med ustvarjanjem in tvorcem. S temi sredstvi je ustvaril navzlic prisilnemu molku, tako rekoč sam zase, nekaj velikih kritik, ki jim je treba priznati večjo pomembnost, nego je zgolj literarna. V literarnem svetu bodo ostale vzorne. Vsak slovenski kritik, ki bo obdarjen s pravo kritično strastjo, bo v njih našel pouk in potrdilo za svoje delo. Misleči slovenski svet pa lahko še danes in bo lahko tudi v bodoče v njih črpal pravo pojmovanje umetnosti, pravo razumevanje življenja in človeka, v osebnem ravnanju Levstika-kritika pa visok primer junaške in požrtvovalne resnicoljubnosti.

SRČNO VINO

A L O J Z G R A D N I K

O koliko natočimo, srce,
od tebe vina in ga damo piti,
ko so še tvoji mladi viri skriti
in zanje duša sama še ne ve!

Ko sladko vre, si žejo z njim gasé
življenja romarji pobožni, zviti
komedijanti, gliste, parasiti,
vlačuge in device in tatjé.

O, kako rezko je in trdo, staro,
okaljeno z grenkobo in prevaro.
„Kje, kje ste gosti?“ srce polno plaka.

Nihče ne stopi več iz znanih vrst,
nihče ne trka več in več ne čaka
in žejna čaka samo črna prst.

NAPIS NA GROBU MLADEGA DEKLETA

(Stare besede.)

A L O J Z G R A D N I K

N^e bodi nanjo zdaj, siroto, huda,
saj ni hodila še po tebi mnogo,
in če hodila je, le z lahko nogo,
nikar preveč ne tišči nanjo, gruda.

V BORBI

A L O J Z G R A D N I K

Č^ve gledam blatnognili mir močvar,
v njih žab in glist ugodje in mušic
in vidim lok brezkrvnih hrbtenic,
pot krtov, vlag plesnivost, smrad sopar —

ni me, življenje, strah tvojih ovir
in mi še ljub odpor je tvojih skal:
samó ob njih se peni v iskrah val
in v ritma toku le šumi nemir.

Če reka s prilagojeno vijugo
prst odjenljivo ruši le, vsevprek
s prstjó in peskom sebe še zasipa.

Kaj naj življenje bo brez sil utripa?
Le tok, ki se zaganja v kršni breg,
v globine reže si kamnito strugo.

GREH

M I Š K O K R A N J E C

Pasel je krave vsak dan med polji. Pred leti, ko je bil še otrok in bi moral še hoditi v šolo, je bilo to njegovo glavno opravilo. Zjutraj je zgodaj vstajal, vrgel kravam in kobilam sena, jih očesal in odgnal. Na paši ni bilo hudo. Kravam je k nogam privezal in sedel ob nje, da niso hodile v kvar. Ko pa so v jesen pokosili travnike, je z drugimi pasel v križ ves dan. Otroci so svinjkali, kurili in pekli krompir. Njega ni mikalo v družbo, ki mu je bila tuja in ga je celo mrzila. Odložil je usnjeno torbo, v kateri si je prinesel kruha ali pa krompirja, vzel iz nje piščal in sédel. Nato je igral, vse pesmi po vrsti, kar jih je znal. Piščal je prinesel s sabo zdoma. Oče mu jo je zadnjo zimo napravil iz zobovca; kakor za spomin. Potem je oče umrl. Tisto pomlad je šel Tašek tudi služiti. Kruha ni bilo in za pastirja je bil že dovolj star. Mati je sama ostala doma s tremi otroki. Tako je Tašek služil od svojega trinajstega leta, torej že četrto leto, pri Amerikanki Korénovi. Tisti svet doma — v drugi vasi — je ostal Tašek samo za sanje in ga je komaj ob večjih praznikih videl. Pa se ni pritoževal. Delati je res da moral; toda, kje ni treba delati, če hočeš živeti? In živeti je treba.

Prvi dve leti je bil samo pastir. Amerikanka je imela hlapca in deklo. Oba sta bila priletna, pa sta se vzela, ker je ona podedovala po sestri kočo, on pa je imel nekaj denarja. Zato je Korénova poiskala drugo deklo, Veroniko, hlapca pa ni hotela, da se ne bi spet zgodilo kaj podobnega.

In tako je Tašek postal tudi hlapec, odkar se je malo potegnil in odkar mu je pognal prvi mah pod nosom, nad čemer je imela še mlada Amerikanka obilo zabave.

Sploh pa je bila to živahna ženska pri svojih osemtridesetih letih. Polna in naravnost mikavna. Mož se ji je ponesrečil v Ameriki, radi česar je dobila visoko zavarovalnino in bila sila bogata.

Tašek je bil otrok in ni se ji upal pogledati v oči. Izogibal se je je in gledal v stran, če je govoril z njo.

„Kam pa gledaš?“ se je smehljala.

Zmedel se je in zardel. Bilo ga je sram pred njo, kakor da je napravil nekaj grdega, nedostojnega. Odkod ta sram, ni vedel in si ni upal misliti.

Spal je v hlevu in se je zapiral, ker ga je bilo strah. V malo sobo se sploh ni upal iti spat. Komaj da se je upal jesti ob isti mizi z Ameri-

kanko. Nekoč je celo pobegnil, pa je šla sama ponj in ga privedla nazaj. Kljub temu se ji ni upal približati.

Namesto prejšnje stare dekle, je prišla Veronika, ki jo je Korénova nazivala ‚Vero‘. To ime je bilo Tašek tuje. Čutil se je otroka pred njo. Bila je mlada in lepa. Skoraj ves dan je pela in se na glas smejala. Delala pa je rada in zato je bila Amerikanki pogodu.

Tašek se je je izogibal, dasi je bila prijazna z njim.

„Koliko si star?“

„Sedemnajst —“, je dejal.

„Si že sedemnajst?“

„Ne —, februarja bom.“

„Jaz pa bom k žetvi osemnajst“, je hitela. „Brki ti poganjajo. Briti se moraš.“ Tašek je zardel in ga je bilo sram.

Rad bi bil starejši, da ga ne bi bilo sram. Veronika se je ob nedeljah lepo oblačila in šla z dekletki k maši. On ni imel lepe obleke; hlače so bile v kolenih upognjene, rokavi prekratki, da ni vedel kam z rokami in je zvonil z njimi.

Veronika pa si je oblekla svilen jopo in lepo temnordeče krilo. Tudi predpasnik je imela svilen in rože je držala v rokah. On pa je bil sam, ni imel prijateljev. In ko se mu je nekoč pridružila po maši Veronika, bi bil skoraj jokal od zadrege. Kakor si je včasih želel, da bi smel iti z njo pred svetom — celo sanjal je, kako ga bodo vsi gledali, on pa bo šel ponosno —, mu je tedaj vendar bilo silno neprijetno. Kakor da so vseh oči obrnjene nanj.

„Ne smeš se tako držati“, mu je Veronika rekla doma.

„Kako?“ se je prestrašil.

„No — tako, kot bi bil otrok —.“

Torej ga ona ne smatra za otroka. Sicer ne bi šla z njim od maše. To mu je dalo nekaj samozavesti in začel je hoditi ponosneje in poskušal vse, kakor delajo fantje. Vse to pa samo zaradi nje, Veronike.

Nekoč jo je celo prijel pod prsmi, kakor je videl Žaliga in je mislil, da ji bo prijalo. Pa ga je udarila po prstih in ga celo jezno pogledala.

„Na!“ je vzkliknila. „Kaj pa misliš —!“

Pozneje se je hotela nasmehniti, pa je bilo prepozno. Tašek je čutil, da je še otrok in se ona samo norčuje z njim. Drugim se je smejala na glas, njemu pa se je samo nasmihala.

„Drugi niso hlapci“, ga je obšlo. „In imajo lepe obleke.“ On pa si ne upa niti rože zatakni za klobuk, kakor da bi ga gledali vsi zaničljivo:

„Na! Tudi ta si zatakne rože! Tak pa lahko!“

Tako je po malem dognal, da je drugim vse dovoljeno, samo on ne sme preko nekih mej, ker je hlapec. Niti hlapec ne! Zakaj pa se Gornječev hlapec celo lahko napije, ob večerih pa je v družbi fantov in vasuje.

Dà, on, Tašek je pastir, otrok, in ker služi, niti ne sme med druge pastirje. Zato so ga že pretepli in bi ga še, če jim ne bi bil pokazal, da ima dovolj močne roke, ki ga branijo.

Kljub temu je vendar čutil, da je daleč od teh ljudi. Zato si je sprva želel domov in šel vsako nedeljo gledat mater, brata in sestri. Pozneje pa se mu je zdelo, da je tudi doma tuj in mu nimajo ničesar povedati. Za Evico, ki je imela že fanta, je bil še preveč otrok, za dva mlajša pa je bil prestar in prevelik.

Tako je bil zapuščen. Poleti je še bilo, ko je delal in so dnevi minevali. Ko pa je prišla jesen, je prinesla z zameglenimi dnevi neki nemir, ki ga ni poznal.

In je zato pasel ves dan. Ležal je ob setvi, ki je nedavno pognala, in strmel v nebo, po katerem so blede meglice jadrale nekam na jug. Polja so bila prazna, krokarji in vrane so se spuščale z jagnedov. Pri gozdu so kurili pastirji in pokali z biči. Včasih je kdo zapel kričavo in nato kakor prestrašen obmolnil.

Tako je ležal Tašek in iskal za bledim nebom. Ni bilo tako določno razpeto ko poleti; kakor da je brezkončno. Sklanjalo se je sicer tik do zemlje, če pa zreš delj časa vanj, se dvigne v neskončnost.

Po tem in onem nebu nekje med meglicami hodi lahko Veronika, z vednim nasmehom na ustnih, z živimi, veselimi očmi. Kadar je Tašek zamižal, je videl določno njen obraz, okrogla, rdeča lica, vesele oči in rdeče ustnice. Tašek je docela priklical k sebi njen obraz, roka se mu je sama stegnila in božala mehko lice.

Med to sliko pa se je mešal drug obraz in druga postava — Amerikanka je prišla, prešerna in polna v telo, da je zakrila Veroniko. Smejala se je, pa je bil ta smeh vse drugačen kakor Veronikin, tudi obraz je bil drugačen. Veronika pa je zamirala za oblaki. Amerikanka je ostala, sklonila se je k Tašku, stegnila okrogle roke in ga hotela objeti. Tudi glava se je nagnila in ustnice so se vabljivo nasmehnile.

Tašek se je premetaval, z roko je odganjal Amerikanko in klical Veroniko. Pa se mu je samo od daleč smehljala otožno in kakor da se mu ne more približati.

„Veronika! Veronika!“

Klical je, pa glasu ni bilo, samo Amerikanka se je sklanjala nadenj. Planil je pokoncu in tekel; kričal bi rad, pa ga je bilo sram, ker bi ga drugi slišali.

Tudi noči njegove so bile polne teh slik. Komaj je prišla Veronika, se je primaknila Amerikanka in celo sedla k njemu. Planil je ven; zunaj pa je bila noč in noči ga je bilo strah. Zato se je vrnil in sedel na posteljo s slamo postlano, kjer je spal. Kakor pa je sédel, je zapazil, da je Amerikanka pri njem. Nagnila se je k njemu, mu razgalila svoje prsi in ga stisnila nanje.

Use to ga je čimbolj navezavalo na pašnik. Na prostranem polju se je le izognil tem slikam. Polje, nebo, krave, ki so se pasle nekje za marofom.

Vzel je piščal, ki jo je imel v torbi, in sédel z njo ob umirajočem ognju. Navadil ga je oče, ki je sam lepo igral na piščal. Pa očeta ni bilo več in se ga je Tašek včasih rahlo spominjal. Bil je poljski čuvaj in težak. Če ni hodil po polju, je delal drugim. Kruh je moral biti za otroke. Tudi mati je skoraj vedno drugim delala. Tašek pa je pasel kravo in je igral na piščal. Ribe in ptice so bile njegove.

Pri Amerikanki ni smel misliti na ribe in ptice. Ostala pa mu je piščal. Doma ni igral, ker se ni spodobilo, ko je bilo dovolj dela. Na paši pa je bila pesem svobodna.

Ko je odvezal krave in prišel na cesto, je zaigral. Veronika ga je poslušala.

„Lepo igra“, jo je ujela Amerikanka.

„Lepo“, je zardela Veronika in se obrnila, da ji Korénova ne bi videla v obraz.

Tudi ženske po hišah so ga poslušale.

„Amerikankin žene“, so dognale.

„Ta otrok vedno igra —“

„In kako —! Vse zna —“

Na paši ni prenehala pesem. Spomladi se je mešala s ptičjim petjem, v jesen pa trpko zamirala nad praznim poljem. Kakor bi se pletle sanje in bi pele —, kot da bi kdo blodil med njivami in bi venomer spraševal in iskal isto stvar.

„Malo smo zaspali,
ka je Jezuš mimo šeo —
pa ge 'mo ga iskali?“

Gozd ji je nerazločno odmeval, polje pa je molčalo. Zato si je sam odgovarjal:

„... pri mali dečici —“

Tašek je ljubil to pesem, ker ga je spominjala doma. Ko so ob dolgih dnevih sedeli sami in ni bilo očeta in matere, je Matilda vedno začela

to pesem in so jo vsi štirje peli. Majhna sobica se je razširila, dan ni bil več meglen in mračen, svetlo polje se je odprlo pred njimi in po tem polju je stopal Jezus, naravnost proti njim je šel.

Zato so spraševali Matildo:

„Kam pa gre Jezus, Matilda?“

„Kam gre Jezus? Po svetu. Išče dobrih ljudi.“

„Pa niso vsi ljudje dobri?“

„Niso. Zlobni so. Samo otroci so dobri. In zato se Jezus vedno pri njih mudi. Pri starih pa noče biti, ker preklinjajo in pijejo in greh delajo.“

„Pa Jezus pride k vsaki deci?“

„K vsaki. K nekaterim podnevi, k drugim ponoči in se pogovarja z njimi; seveda, dokler so otroci.“

„Kaj pa potem, ko niso več otroci?“

„Potem ne pride več.“

„Kdaj pa otroci niso več otroci?“

„Kadar storijo greh“, je dejala Matilda.

Zato je stal greh pred njimi kot nekaj silno grdega in so se ga vsi ogibali.

Tako si je Tašek to pesem pel in mislil na Matildine besede. Dà! Ostal bo vedno dober, da bo tudi k njemu prihajal Jezus, vsaj ponoči.

Želel si ga je, da bi se mu potožil in bi se tako laže izogibal vseh tistih slik, ki ga mučijo. Tudi Veronikine slike. Na njo ne bi smel misliti, ko je otrok in reven hlapec. In da bi se rešil Amerikankinih objemov, ker je v njih greh. Ta greh je bil tako grd, da Tašek ponoči ni mogel zaspati. V sanjah se je zbudil in z neko radostjo obležal v njenih rokah, nato pa je v strašnem spoznanju planil pokoncu in trepetal v grozi.

„Moliti je treba pred skušnjavami“, se je spomnil župnikovih besed in dognal: „To so gotovo skušnjave.“ Zato je hitel z očenaši in z zdravimi marijami. Toda Marijin obraz se je spreminjal in nenadoma se je nasmehljala Amerikanka iz molitve. Jokal je krčevito, pa roke so se kljub temu še nalašč stegovale proti njemu. Veronika pa je stala nekje daleč in mu ni mogla pomagati.

„Veronika —!“

Morda ga ni slišala, mogoče ni smela k njemu, ko si je tako želel, da bi mu dala roko, da bi ga stisnila k sebi in ga tako obvarovala greha.

Zjutraj je vstajal bolan in truden. Ko ga je Korénova spraševala, ali ga boli kaj, se ji ni upal pogledati v oči — —

Tiste nedelje ni bilo Veronike doma. Zjutraj je odšla k materi. Zato je Tašek želel, da bi se ognil doma.

Že pred poldnem sta obedovala in je komaj odgovarjal na vprašanja Amerikanke.

„Kje boš pasel?“

„Za marofom —“

„Veronike danes ne bo“, je nadaljevala malomarno, pa se skrivaj ozrla po njem.

„Ne“, je dahnil, da je komaj sam sebe slišal.

„Ti je dolg čas po njej?“ se je nasmehnila. Sklonil se je, da bi prikril rdečico.

„No“, ga je mirila. „Nikar se ne razburjaj! Saj pa to ni nič posebnega. Nisi več otrok, fant si. Zakaj ne bi smel imeti dekleta? Drugo leto boš itak pravi hlapec in boš več služil.“

Tašek ni odgovoril, dasi je bilo vse to sila zanimivo zanj.

„Popoldne grem v gorice“, je nadaljevala. „Saj bi ti tudi šel z mano, če bi bila Veronika doma. Pridem šele zvečer. Glej, da bo vse v redu.“

„Bo.“

„Na pašo takoj ženi, da se krave napasejo, ko je dan kratek.“

„Bom —“

„Pa igray“, se je smehljala in ga prijela za lice, ko je vstala od mize. Obnemel je prvi trenotek, nato pa se je hitro dvignil. Gnal je in je bil srečen, da je ušel domu. Ni se ozrl, da ne bi srečal njenih oči, ki je vedel, da ga spremljajo. Samo pesem je pela:

„Malo smo zaspali,
ka je Jezuš mimo šeo —
pa ge 'mo ga iskali?“

In si je nato v radosti, da je tako srečno ušel, odgovarjal veselo in zanosno:

„... pri mali dečici —“

Vstajalo je pred njim prostrano polje, blede nebo in sanje, ki nihče ni vedel zanje —. Tašek je bil vendarle srečen.

Ko pa se je zvečer vrnil s kravami, se je za njim pripeljala Amerikanca. Skočila je z voza in mu vrgla vajeti:

„Na, razprezi!“

„Tako!“

Njen obraz je bil ves sijoč in zadovoljen. Lica so gorela in oči žarele. Obstala je pred hišo in uprla roke v boke. Gledala je s smehljajem Tašeka.

„Napajal ne bom“, je dejal, ne da bi se ozrl.

„Sta menda vroči.“

„Vroči“, je odgovoril, pogladil kobili in ju zagnal v hlev. Obrisal ju je, pokril in jima vrgel detelje. Nato je zavlekel koleselj na skedenj in zanesel košaro v hišo.

„Molzt grem“, se je Korénova spomnila. „Pojdi z mano, da ne bom sama.“ Pripovedovala mu je spotoma o goricah. Pa ni vsega slišal. Nenosil je vode in napajal krave, samo da bi se ji izognil. Komaj se ji je upal odgovarjati.

„Kuhala ne bom“, mu je dejala, ko je vse opravil. „Mesa nama pri- nesem. Saj boš jedel?“

„Bom“, je odvrnil.

Zunaj se je vlegla noč, ko je še Tašek stal pred pragom. Zadnji odsev zarje je zamiral in vas je utihnila. Nekdo je poskušal peti božično pesem, razvlečeno in zaspano, pa je prešel v glasen samogovor.

Stopil je negotovo v sobo in prižgal luč. Gospodinja pa je prinesla mesa na krožniku in je postavila vina na mizo.

„Da ne boš rekel, da ti ne dam“, je dejala. „Do zdaj ti nisem smela, ker si bil otrok in bi si tako nakopala greh na vest.“

Tašek je sédel na drugo stran, kjer je vedno sedel. Poleg je bil prostor za Veroniko in mu je bilo laže, ko je bila ona ob njem. Pa je tedaj ni bilo in zato ga je navdajala bojazen. Želel je, da bi čimprej povečerjal in odšel spat. Zapahnil bo vrata na hlevu. Samo da se izogne teh oči, ki so ležale na njem. Ni se upal ozreti vanje, pa je vendar čutil, da ležijo na njem. Zazdelo se mu je, da se iztezajo celo roke —.

Amerikanka je vrgla nedeljsko jopo na postelj in sedela samo v nočni za mizo, da so bile roke gole do ramen in se je videlo spredaj celo do prsi, kjer se razdelijo.

Tašek se ni upal ozreti po njej, vendar je čutil polne njene roke, zaokrožene mehke prsi. Kakor da jih je vsak dan videl. In ko je odgovarjal, je gledal v mizo. Vedel je, da ne sme tja pogledati, ker je tam greh.

Ona pa mu je pripovedovala, kakor staremu človeku, s tisto malomarnostjo in dolgočasnostjo, ki ga je tako vznemirjala.

Želel si je, da ga tedaj ne bi bilo v sobi. Nato pa je mislil, da bi bilo vse drugače, če bi Veronika sedela pri mizi, ki je tako mirno odgovarjala Amerikanki. Radi sta se mu včasih smejali, pa ga ni bolelo in se ni bal. Skrivaj je iskal z očmi za Veroniko in vedel, da ne misli resno.

Zdaj pa je sedela nasproti njemu samo Amerikanka. Z golimi rokami in z globoko izrezano jopo.

„Pij“, mu je nalila v kozarec.

„Ne bom“, je odklonil.

„Zakaj nočeš —?“

„Za mlade ni —, za starejše —.“

Nasmejala se je široko.

„Pa saj nisi več otrok, prismođa! Dvigni kozarec, pa trči!“

Razprl je oči in ni mogel razumeti; šlo mu je na jok.

„No —, ne boš trčil z mano?!“

Prijel je za kozarec, roka pa se mu je tresla in je razlival.

„Ko se trka, se gleda v oči!“ se je smejala.

Dvignil je pogled. Takrat je videl njen obraz od blizu, njen nasmeh, njene oči. Nikoli se še ni tako naravnost ozrl vanjo. Videl je v njih vso tisto grozoto, ki se je je bal. Roka mu je omahnila, pogleda pa ni mogel odtrgati od nje. Gledal jo je z nekim zaničevanjem in vendar z neko pokornostjo, s silo, ki mu je branila, da bi odtrgal oči.

„Omožiti me mislijo“, je presekala molk, kakor da se ni nič zgodilo. Tašek se je zdelo, da govori nekdo drugi. „Pomisli, z Berdénom. Pa saj ga ti ne poznaš. To je bogat dedec in v nekem pogledu svinja — zdaj ti to že lahko povem —, k meni je prišel. No — jaz pa sem ga pošteno zdelala in odpravila. Da bi se možila?! Česa pa nimam! Svobodna sem — ti ne veš, kaj je to svoboda —, da ti nihče ničesar ne more. Še mlajših nočem, ker bi se vsak rad ženil na moje posestvo. Dovolj dolgo sem bila poročena in vem, koliko so moški vredni. Pijejo in za drugimi gledajo.“

Vse to je govorila tako mirno, da jo je Tašek nehote gledal, dasi je ni razumel.

„Spat pojdem“, je nato nenadoma presekal. Saj se mu ni mudilo — in celo — rad bi še — posedel. Vendar je čutil, da mora iti, da mora bežati pred nevarnostjo. Kakor da greh sega odnekod po njem. Tam od daleč pa ga vabi Veronika, zavita v noč; samo oči ga kličejo.

„Nocoj boš spal v sobi“, je dejala nato Amerikanka malomarno. „Na Veronikini postelji, da me ne bo strah.“

Odrevenel je za trenotek in planil, nato pa se je zgrudil na mizo in zastokal.

„Ne bom! ne bom —, ne smem!“

Ona pa je vstala in stopila k njemu. Položila mu je roko na glavo. Tresel se je po vsem telesu. Njena roka pa ga je nežno gladila. Tiščal je trepalnice skupaj, kljub temu pa jo je videl, kakor da bi imel odprte oči. Sklonila se je k njemu, njene roke so se stegnile in ga stisnile k prsim.

Dvignila mu je glavo, se smehljala in ga poljubila. Zvil se je in samo razprl oči. Stisnila ga je k sebi. Pa tedaj se je že sam povzpел, se privil k njej in se ji zagrizel v telo — — —

*

Tako je storil Tašek pred svojim sedemnajstim letom greh, greh, ki je bil neodpuštljiv.

Tega se je dobro zavedal; ni več mogel misliti in se je celo ogibal misli. Samo čutil je, da se je svet silno spremenil. V vsem je bila neka hladna grozota. Od vseh strani so se stezale roke in ga skušale ujeti.

Veronika se je vrnila zjutraj zgodaj. Smehljala se je kakor sicer, vendar se je zdelo Tašku, da je ta smeh hinavski, da ve vse, samo noče povedati. Nekoč, ko ne bo mislil, se bo ponorčevala pred svetom iz njega in ga udarila. V tisti noči pa se je silno odmaknila od njega; nikoli več je ne bo dosegel, celo izogibal se je bo.

„Pri nas je bila muzika“, mu je razlagala. „Si bil ti že kdaj na veselici?“

„Le zakaj mi to pripoveduje?“ je pomislil in nato dejal kratko: „Ne.“

„Vso noč sem plesala. Ti še nisi plesal? Jaz tudi nisem prej. V začetku te glava boli — no — nazadnje je pa kar lepo. — Pa fanta bi lahko imela“, je nadaljevala. „Piti mi je plačeval, pa nisem hotela piti. Dejal mi je, da mi bo pisal. Kaj misliš, bo res pisal?“

„Mogoče“, je menil hladno. „Zakaj ne bi pisal?“

„Potem ti bom pokazala, da se boš smejal. Boš videl, kako je treba pisati taka pisma. Ali si ti že kdaj ljubil?“ ga je vprašala nenadoma in ga pogledala.

„Ne“, je zajeceljal in zardel.

„Jaz tudi ne. Lepo mora biti, če imaš koga, ki ga ljubiš. No — vsakega tudi ne smeš. Ljudje so zlobni in te lahko zapeljejo v greh.“

„Kako v greh?“ je bil Tašek v zadregi.

„Kako?“ je ponovila Veronika. „Tako, da kaj storiš, potem ti je pa žal in se kesaš, pa je —

„— pa je —?“

„— prepozno. Greh ostane vedno greh in se ne dá zbrisati.“

„Nikoli?“ je vprašal Tašek.

„Nikoli.“

„Nikoli“, je vzdihnil Tašek in je šel. Stopil je v sobo. Tam je našel gospodinjo. Pregrinjala je namiznico. Hotel se je že vrniti, pa ga je zapazila.

„Pojdi jest“, mu je dejala. „Potem boš gnal na pašo.“

„Ne bom jedel“, je rekel tiho, ne da bi jo pogledal.

„Norček!“ se mu je prijazno nasmejala in ga objela. Stisnila ga je k sebi in ga poljubila kakor otroka. Razprl je široko oči in se opotekel do stola. „Ne bodi neumen. Saj to ni nič posebnega. Pa da ne boš hodil komu pripovedovat —. Pameten bođi, saj te imam rada“, mu je zašeptala in šla v kuhinjo.

Vzel je klobuk in šel pijano do hleva.

„Ne boš jedel?“ ga je vprašala mirno še enkrat.

„Ne“, je dahnil in odvezoval krave.

Zato mu je nabasala torbo, da bi imel ves dan dovolj.

„Piščal sem ti tudi dala noter“, mu je rekla. „Pa igray.“ Kakor da bi se norčevala iz njega.

Zato ni igral.

Ležal je ves dan in strmel v blede nebo. Na nebu pa je bilo zapisano z velikimi črkami, jasno in določno: GREH. Črke so segale od vzhoda do zapada. Za njimi je stal nekdo in se režal. Ni vedel natančno, kdo je; zdelo pa se mu je, da so oči Korénove, ki stoji tam in mu razgalja prsi.

Zakrival si je z rokami oči in klical Veroniko. Pa je bila predaleč in mu je samo z roko mahala v slovo. Tekel je po neznanih cestah v tuj, oddaljen svet, kjer ga nihče ne bi poznal in vedel, da leži nad njim greh.

Domov vendar ni mogel. Mati bi ga vprašala, čemu je prišel. Tudi bi mu brala na čelu zapisano: GREH. Vedel je, da nosi na svojem čelu to strašno znamenje; če mu kdo le natančneje pogleda, ga lahko prečita.

Potisnil je klobuk nad oči, pa beseda je žarela skozenj kakor plamen.

Zato je z radostjo zrl v svet svojih sanj, ki mu je vstajal pred očmi; tam ni nikogar poznal in nihče ne njega. Svet je širok, lep, ljudje bogato živijo. Nihče ne bo vedel za njegov greh.

Razveselil se je te misli in je upal, da je že ušel grehu.

V tej radostni misli se je spomnil piščali in jo izvlekel iz torbe. Pri-taknil jo je k ustim in pesem je sama od sebe prišla.

„Malo smo zaspali,
ka je Jezuš mimo šeo —
pa ge 'mo ga iskali?“

Odmevalo je v logu in log je za spoznanje oživel. Gole veje so topo in otožno spraševale z njim. In je končno le prišel odgovor v otožnem in bolnem spoznanju:

„pa ge 'mo ga iskali?
Pri mali dečici.“

To spoznanje ga je obšlo iz Matildinega pripovedovanja.

„Kam pa Jezus pride?“

„Samo k dečici. Samo otroci so še dobri.“

„Kaj pa potem, ko niso več otroci?“

„Potem ne pride več.“

„Kdaj pa otroci niso več otroci?“

„Kadar storijo greh“, je razlagala Matilda.

In Tašek ga je storil. Ni več otrok. Greh ga bo spremljal vse življenje in mu ne bo nikoli ušel. Greh je neodpustljiv. Kakorkoli ga brišeš, tembolj blestijo črke in pripovedujejo svetu.

Ko se je zvečer vrnil domov, je bil bolan. Njegove oči so bile motne in se je opotekal. Veronika je bila v skrbeh zanj in Amerikanka ji je naročila, naj mu skuha močnega čaja.

„Potem pojdeš leč“, mu je dejala sama materinsko.

„Jutri boš dober“, je rekla Veronika. Iskal je za njenimi očmi. Želel si je, da bi ostala pri njem; da bi ga njene roke božale.

Amerikanka mu je položila roko na ramo in ga gledala.

„Norček“, se mu je smehljala. „Saj bo vse dobro. Ne jemlji si tako k srcu. Pozabiti je treba. Kaj pa je to takega? Saj nisi več otrok, samo misliš si, da si. Dobro se prespi in jutri boš zdrav.“

Pa se ni mogel pomiriti. Napojil je krave in kobile, nato pa zlezal na trdo postelj in zaril glavo v slamo.

Veronika mu je prinesla v hlev čaja in se nagnila k njemu.

„Ne bom pil“, se je upiral.

„Ne boš pil, če sem ti ga jaz skuhal?“ Sedla je k njemu in mu dvignila glavo. „Povej, kaj ti je!“

Gledal je v njene oči, nato se je sklonil k njej in je zajokal.

„Veronika —“

„Povej, kaj ti je!“ je zahtevala. „Laže ti bo, boš videl.“ Odmajal je z glavo in jokal.

„Ne morem, ne morem.“

„Meni ne poveš?“ je vprašala nežno.

„Ne morem“, je ponovil. „Jutri — jutri ti povem vse.“

„Res —?“

„Res —. Jutri ti povem vse, čeprav me boš obsojala.“

„Tašek — obsojala te bom —“

„Boš, Veronika —.“

Ponoči je planil iz sanj. Ležal je v naročju Amerikanke in se stiskal k njej. Ko pa je odprl oči, je videl, da je v hlevu tema. Krave so požvekovale, kobile pa so bile z nogami ob tla. Kljub noči pa je bilo po

vsem hlevu zapisano s svetlimi črkami: GREH. Tašek se je oprijel postelje in stokal. Lovil je z rokami in trgal, kar je prišlo pod nje.

Potem se je nenadoma zavedel, da je prijel za vrv. Visela je na njegovem vzglavju, kamor jo je vedno vrgel, ko so se pripeljali odkod. Nikoli ni mislil nanjo. In ko je tedaj spoznal, za kaj je zagrabil, se je prestrašil, kakor bi prijel kačo, vso mrzlo in opolzko. Nato pa jo je z neko slastjo snel s klina.

Skočil je s postelje in zlezal skozi sénéj na hlev in od tam proti skednju. Neko zadovoljstvo ga je navdalo. Zobje pa so se mu zagrizli v ustnice.

Spustil se je na skedenj in obstal. Zrl je po hiši. Okna so topo strmela v noč. Jesensko nebo je bilo redko posuto z zvezdami. Drevje je bilo golo in suho. Vse to je videl tako natančno kot nikoli prej.

„Vse je tako čudno“, je pomislil. „V sobi spita Amerikanka in Veronika, kot da se ni nič zgodilo. In vendar — storil sem greh. Greh je neodpustljiv. Z grehom pa ni mogoče živeti.“ Zazdelo se mu je nenadoma, da se je nebo odprlo in angeli gredo skozi vrata. Za njimi pa prihaja Kristus, da obišče otroke. In zbal se ga je. Njegovih oči ne bi prenesel.

Dolgo lestvo je prislonil do strehe in z nekim zadovoljstvom plezal po njej. V desnici je držal vrv, z levico pa se je oprijemal klinov. Hítel je kot da bi se bal nečesa. Hladno je privezaval vrv v svislih in delal zanko.

Napel jo je, da bi jo preizkusil.

„Da me ne sreča Jezus!“ je pomislil. Ko pa je zanko dvignil, je z grozo opazil, da gleda iz nje nabuhla glava in se reži. Prestrašil se je in sunil v lestvo, hkratu pa se je v smrtnem strahu oprijel. Lestva pa se je zamajala, glava je zaplesala nad njim in razložil je, da je to glava Amerikanke, vsa spačena in grozna. Ginile so črke, ki so bile zapisane v noč, odnekod se je trpko prismehljaj prijazen obraz.

„Veronika“, je dahnil — —

Zjutraj ga je našla Korénova na tleh. Ležal je kot da spi. Oči so strmele v svet mimo nje. Ustnice so bile rahlo odprte, v kotu se je sesedla kri. Zdelo se ji je, da so ustnice hotele reči:

„Zakaj — zakaj si to — — storila?“

Snela je vrv in jo zagnala daleč na seno in lestvo je postavila na prejšnje mesto.

Nato se je sklonila do njega in ga obtipala s prstom. Bil je hladen, brez življenja. Zagledala se je v njegov obraz in dejala topo:

„Otrok —.“

VELIKI GREH

RUDOLF KRESAL

(Konec.)

Molk.

Sadar je razdraženo mečkal prt. Čez nekaj časa ga je vprašala ona: „Ali vas to zelo razburja?“

Sadar ni takoj odgovoril. Zagledal se je v njo. Ustnice so mu vztrepetavale.

„Ah, ne,“ je dejal, „le v tem trenutku sem se po dolgem času spomnil nečesa. — Takole je moj oče nekoč vrgel v podobnem stanju po tleh gorečo petrolejko.

Okrog njiju trušč, godba, kriki, smeh, zvenčanje kozarcev, razločni glasovi strežajev in strežajk, ples in ploskanje. — Med njima molk.

Potem je ona rekla:

„Razumem. Ali oče še živi?“

„Ne vem. Že sedem let nisem bil doma.“

„Sedem“, je zamišljeno ponovila. V njenem glasu je bilo nekaj kakor groza. Sedem let, je skoro šepetaje mislila. „In mati?“

„Ne vem. Tudi po njej nisem nikoli vpraševal. Jaz sem se izgubil. Po svetu hodim s strganim komolcem in mislim. Na vse mislim. O vsem premišlujem. Le doma se nerad spominjam. Tam sem se rodil.“

Njegov glas je postal čudno otožen, skoro pretresujoč. Njej so se zalesketale oči. Prijela ga je za roko in jo obdržala v svoji.

Njemu se je to zdelo malo čudno. Zmerom je mislil o sebi, da ga je sam hlad. Kdaj mu je duša prekipela, ni vedel. Zadoščal mu je en sam iskren pogled. In zdaj, ko je čutil njeno roko, ki je stiskala njegovo, njeno belo, voljno roko, je hladnokrvno pomislil:

„Ko bi me bil kdo slišal in videl njo, bi zavidal njo in mene, mene bolj, in mi morda glasno, vpričo vseh izrekel priznanje: kako imenitno znam brenkati ženskim dušam. — Sicer pa je vseeno, o čem govorim, se je tolažil. Časih, res, bi moral biti bolj prikrit.“

Njej so se svetile oči.

Rumeni žarki lestencev so padali vanje in se odbijali v Sadarjeve, ki so se spet poglabljale v svoj svet.

In pričela ga je daviti misel: Ko bi ona vedela, kako je z menoj! Obhajala ga je grenkoba kakor vsako leto v novoletni noči. — Potem morda njene oči ne bi tako gorele in mojih bi njen ogenj ne žgal tako.

Ozrl se je po dvorani.

Ob steni je ugledal Mirjano — samo. Gledala je proti njemu. Bila je v krasni črni svili. Bela polt njenega obraza se je odbijala kakor

nekaj tujega in neslutenega v tej svetlobi, kjer so bile luči raztresene vsekrižem. — Zastrmela sta se drug v drugega.

Sadar je gledal svoje delo.

Kakor pred kipom popoldne je zdaj za spoznanje sklonil glavo. Lica so mu pobledela:

„Kje je tisti Tvoj nasmeh, Mirjana, ki si ga imela, ko sem Te videl prvič?“

„Kje je tisti nasmeh, ki sem ga hotel utelesiti v svoji kameniti ženi? — Da bi bil kamen!“

„Kamen!“

„Mirjana!“

„Tvoje ustnice so ostro rezane, kakor v mojem kamenu. Spodnja je le za spoznanje debelejša od zgornje. Tenke so, kakor prosojne. Zdi se, da so mokre, da vabijo, pa vendar so kamen — prav kakor Tvoje, zdaj tako proseče oči, po grehu tako žalostne oči. — Človek si. — In kdo bi Te obsodil v tem času, v tem ozračju, kjer daje blaznost čelom svoj pečat. — Mirjana, nič se ni zgodilo. Tako sama, kakor si zdaj, boš sama ob svoji smrtni uri. Tisti, ki bodo jokali krog tebe, bodo žalostni zaradi sebe. In vse tisto trpko in kruto — vprašujoče — ljubeče in sovražno, kar je v tvojih očeh, bo ostalo.“

„Vse bo ostalo.“

„Le moj kamen bo propadel:

ker sem eno samo sekundo dal dušo Tebi — ne kamenu.“

„Ker sem na sebi čutil:

Kamen! Živo meso!“

„Nisem Bog.“

„In kar sem dal Tebi in kamenu, je le nekaj božjega.“

„To boli. Ubija.“

„In jaz, Mirjana, sem Tvoj ubijalec. Jaz sem Ti ubil dušo!“

Spomni se in ne misli več name:

„Več mi je bilo do kamena, kakor do Tvojega življenja.“

„Tokrat, ko si stopila k meni potem, ko se je v kamen zadnjikrat zasadilo dleto, premagana od lastne podobe, me poljubila in rekla: Bog! — sem ostal hladen. Takrat nisem bil — človek. V mrtvo stvar sem vdihnil dušo : in bil Bog! ne ČLOVEK, ker sem v tistem trenutku gledal le svoje DELO. In ni minilo po tistem pol ure, sem šepetal sam, povsem sam:

„Vse življenje je velik greh!“ — „Storil bi konec, ko ne bi imel kamena pred seboj. Vse je blaznost. — Mirjana! — In v tem večeru se je razbesnela. —

Glej! Veseljačim!

Mirjana stoji in ne odmakne oči od njega. Strmi vanj kakor on v njo. A ona si šepeče le eno:

„Oprosti, Ivan! Moj ‚Sadar‘, nisem Te mogla razumeti. ‚Tvojega dela.‘ In Ti si ‚Delo‘. Ljubila sem Te! Ljubim Te! — A tako daleč si, tako visok. Moje hotenje Tvojega ne dosega. Jaz sem zemljanka. — Dal si mi dušo, dal si mi *sebe* — a jaz sem ostala le ženska, žejna krvi, ki jo daje meni zemlja. Rekel si —: ‚*ona je Tvoja sestra — moja mati*.‘ — Ah, kako daleč si od mene, kako visok. In nikoli ne boš vedel, morda nikoli razumel: da kadar si mene klesal v kamen, si rezal moje prsi. — Mene nisi videl, videl si le svoj pod dletom gineči kamen!“

Mirjana joka.

Zemlja krvavi.

Kliče sonca, da jo obsije.

Kliče dušo, da jo ogreje.

O, ta večer!

Nocoj je veselo.

Nocoj je žalostno.

„V kaj ste se zamislili?“ je tiho vprašala Sadarja njegova nova znanka in — mu stisnila roko.

„Mislim, da so ljudje brezoblične skale!“

„Prosim?“

„Dà, brezoblične skale!“ — Zatem pa je, kakor bi treščilo, veselo odgovoril:

„Polnoč bo!“

Ona se je prestrašila.

Plesalcu in plesalki je zastal korak.

Sredi plesa so zazvenele činele.

Godba je utihnila.

Vsa plesoča množica je vzvalovala in za trenutek obstala.

Zatem je nastal hrušč. Zmešnjava.

Ljudje so se v teku, zasopli vračali k mizam. Sadar in njegova nova znanka sta bila nenadoma obdana od ljudi.

Čez eno minuto bo polnoč.

Kozarci so zadnjikrat zazveneli v starem letu.

Izpili so do dna.

Vsi živi.

Potem pa je Sadar, Sadar natočil znova — za novo leto.

Luči so ugasnile.

Nastala je globoka tema.

Nato so se začuli štirje kratki, zamolkli bronasti zvoki.

Zoprni trušč nog, stolov in miz,

Ljudje so potihnili.

Polnoč.

Visoko z galerije je preplaval temno dvorano ostri glas činel.

Dvanajst rezkih udarcev je prerezalo v dušah čas.

In visoko nad glavami se je zasvetila velika, bela, vsa ovenčana,
prazna luč:

1930

Kaj je to?

— Nič! —

— Nič. —

Sadar je strmel v številko raven kakor smreka. Okrog usten mu je
krožil vzklik:

Kaj je to?

Nič.

Vendar je bral, neprenehoma bral:

— *Devetnajst — sto — trideset.*

Spet so zagorele luči.

Spet je zaigrala godba: Fanfare so zadonele v močni, jasni pesmi,
ki je trgala ozračje, vznemirjala srca.

Potem so se spet zavrteli pari.

Ure se niso ustavile. — Se niso izpremenile.

In ljudje so si voščili srečo. Tako nerodno in šegavo. Kdo jih je silil?

Čas pa je tekel. Tih in neizmerjen.

Tudi Sadar je voščil. A njegove besede so bile mrzle, kakor po meri
urczane.

Njemu je bilo vse smešno ali prazno, povsem nepotrebno.

Na mizah je videl debelušne steklenice. A pred steklenicami ljudi
ali prazne stole. V njegovih očeh je vladal Satan — Silvester.

S hodnika pa je prihajal v dvorano vonj po kadilu.

Nekdo je kadir in molil.

Kdo se je spomnil bogočastja?

In: „Prosit!“ vzklika nekdo na ves glas.

Mlad fant je, ki stoji na odru in napija vsej dvorani in z velikim
praznim kozarcem hkrati vodi godbo.

Sadarju je všeč. Na smeh mu je. To velja! si misli. — A čelo mrko
— guba.

„Jaz grem!“ je iznenada rekel jasno in odločno.

„Že zdaj?“ je rekla ona zraven njega in ga s pogledom objela. Spet mu je stisnila roko in mu čudno tiho rekla:

„Ostanite!“

On pa je gledal, kakor bi skušal prodreti meglo. In nekaj trdega je bilo v njegovem pogledu.

„Ne!“ je skoro siknil. — „Ne morem več! Saj je že novo leto!“ je dostavil škodoželjno. Vendar ga je ganil njen pogled. Nadaljeval je mirno, skoro sanjavo:

„Poglejte, nikogar najinih prijateljev ni več pri nama. Tudi midva se morava ločiti. Mislim, da mora človek biti sam. — In jaz sem dolgočasen!“

„Kako žive oči ima — kako ji gore — pa nobene zle misli ni v njih — le čelo malo guba — in ustnice ji od nejevolje malo trepečejo — lepa je — plave lase ima in — skoro grški nos — globok pogled — vitka je — v belo svilo se oblači in — ali ni čudno, da ne pleše?“

Tako se mu je v zadnji minuti usula toča misli.

„Ne! Ne! Stran od nje!“

Vstal je. Ona ž njim.

Ponudil ji je roko:

„Vi ostanete še tukaj, gospodična. Prijatelji se bodo takoj vrnili.“

„Dà!“ je rekla trdo in ga jasno pogledala. — „Greste?! — Zdravi ostanite. — Zdaj bom plesala!“

Mimo Sadarja je šinil blisk. Obšla ga je slabost, oprijel se je stola. Spodnja ustnica mu je pordela. Zdaj se je spomnil tega lepega obraza, ki ga je tolikrat videl na opernem odru. — Plesalka! —

Vendar, izdal se ni. Z zadnjo silo svoje volje ji je stisnil roko.

Zdaj moram odtod! si je zašepetal. Ona pa mu je rekla:

„Ostanite še nekaj časa. Saj se vam nikamor ne mudi!“

Čudno. Kako more človek časih prositi! je mislil. Čemu njega prositi?! — Spet se je izgubljal. Potem pa se je izprožil:

„Ne! Gospodična!“ je dejal mirno in odločno, bolj tiho kakor glasno.

„Ne morem. Moram odtod. Sicer pa, kaj bi! Povem vam svojo misel: Čemu bi človek segal s svojo trdo, okorno roko v globočino srca, v katerem se je morda iz povsem neznanega vzroka rodila ljubezen, in pretrgal komaj spredene, tenke, nevidne niti, ki se lahko razpredajo od sveta do sveta. Bodite srečni! — Leto je dolgo.“

En trenutek je še postal, kakor bi čakal, da mu ona odgovori. Ali med njima ni bilo več besed.

On je le mislil: Neumnost! Kakšna neumnost! Predem! Neprenehoma moram presti! —

Počasi je zapustil dvorano.

*

Ni dneva. Do jutra je še pet ur. Temno je. Sneg pada. Tam, kjer razsvetljujejo poti občestne svetilke, je vse belo in se blesti.

Iz mesta hiti človek. Za njim ostaja godba, ugašajo luči, se razblinja vsa blaznost.

A ž njim gre ‚ONA‘, skrivnostna in molčeča. Ni v črnem kožuhu. V beli svili je — *Mirjana* — spremljajoča ga senca po belem snegu. — Spomin.

Le spomin.

In nekaj misli se suče krog raztrganega komolca.

* * *

Ne odpuščaj.

Ne poznaj usmiljenja.

Ne bodi popustljiv.

Greh si ti, Sadar, in kar storiš v svoji dobri veri, nikoli ne veš, ali delaš dobro ali slabo.

Ne veš.

Ah, dà. — Ničesar slabega se ne zavedaš. V svojem hotenju dati izraza le eni sami minljivi sekundi — ne poznaš prizanašanja.

Tvoje delo je tvoja smrt.

Delaš po čudovitem, večno skrivnostnem nareku. In vse, kar napraviš, se ti zdi, kakor da ni tvoje. — Objema te strahoten občutek smrti, neprestanega umiranja in vstajanja.

Tuja in sovražna ti je lastna roka.

Tako hodiš v svojem nemiru od sveta do sveta, iščeš in sipaš ljubezen, žanješ sovraštvo.

Kaj je tebi spoznanje?

Drget, vztrepet mišic tvoje tuje roke, jedka bolečina v prsih, ki ti kleše misel. Vse in nič.

In kadar se ti duša hoče odpočiti, kadar ti utrujeno srce utripa v ljubezni in gledaš roko, ki se ti zdi, da te ljubi, pride človek, pride kaj, in te udari, da se zgrudiš ves skrušen na golo zemljo in je vsaka tvoja kletev molitev, vsaka — v vseobsegajoči bolečini izgovorjena beseda — molitev, vsaka solza blagoslov.

Od sveta do sveta, od človeka do človeka, zmerom sam, lovec in zver, to si ti:

poglobljen v svoj čas in zroč v bodočnost...

Čemu klešeš ženo z *večno lepim smebljajem*?

Čemu se biješ za njeno ljubezen?

Čemu prebediš dolge, puščobne noči, da bi ji dal neminljiv izraz?

Česa pričakuješ?

Čemu in odkod ves tvoj blazni nemir?

Zaradi rodu?

Zaradi dleta?

Zaradi rodu in dleta!

Ukanil bi Boga!

Pa si zver in lovec, ki v soncu in viharju venomer preži.

In ne vidi izven sebe drugega kakor prazen puščoben svet.

Ah, dà. — Norec.

Norec!

Zakaj ne greš na gladka svetla tla in ne zaplešeš z najlepšo, ki jo spremljaš z zamišljenim pogledom?

Čemu?

Zakaj ne planeš v plesni vrvež kakor jastreb in se ne zavrtiš, poln zdravja in moči?

Čemu? Čemu?

Slabič in strahopetec!

Z eno samo kretnjo, ki bi ugajala tisoču, z eno samo živo lepo kretnjo svojega telesa, bi osvojil svet!

Pa le misliš in klešeš.

Pod njim je zahreščala zadnja stopnica. Bil je na vrhu — pred vrati svoje sobe.

Ni obstal. V njegovih kretnjah ni bilo nič počasnega. Roka, ki je iskala ključ, ni vztrepetavala. Ne tiho ne glasno ni odklepal vrat. Ključ je rožljaj v ključavnici, kakor bi odklepal vrata človek, ki je hotel v sobo brez namena in brez misli.

Vendar, Sadar je mislil, hladno mislil: odpreti, za vsako ceno odpreti. Obšel ga je strupen mir. Povsem mirno je razglabljal: vsaka sekunda na hodniku, „pred njenimi vrati“ mi utegne prinesiti smrt. Vsaka sekunda! Vprav določno je čutil, kako se mu krog vratu ovija železen obroč, ga stiska vse bolj, davi, davi. — Ali glasu ni. Sadar misli: Noter! Noter! K njej! — ki je: Živo meso! Kamen! — —

Sunil je vrata od sebe in planil v sobo.

Kaj? Kaj je?

Prijel se je za glavo in se skušal zavedeti. Nič. V prsih ogenj. V glavi kladiva.

Brezumje sredi noči.

Z rokami na sencih se je zamajal, se opotekel k steni in oblonel s pobešeno glavo, zagrizen v svojo bolečino, se skušal premagati, priti do jasne misli.

Ne! Ne! Vse zaman.

Pa si: Kamen! Živo meso! — je spet vzkipelo v njem, da so mu v navalu besnosti zaškripali zobje in je stisnil pesti: pripravljen ubijati.

Haha! Gosposdična Mirjana vas pozdravlja! In ... in ...

Nič! Nič! je šepetal, se odslonil od stene in obstal z vsem svojim hotenjem, da bi v sebi izsilil mir, kakor okamenjen.

Čas poteka.

Sadar stoji in zre predse s široko odprtimi očmi.

Mir. Mir.

Nič se ne gane. V sobi je tiho kakor pred oltarjem v prazni cerkvi.

Skozi veliko okno pada na stene popolnočna cestna luč, težek, nemiren mrak. In zdaj pa zdaj se zdolž ulice zažene rezek, tuleč piš. Oknice se stresajo. Človek drgeta.

Sadar za trenutek pomisli, kakor da je v njem in v svetu vse prav in lepo: Burja tuli. In sneg je slišati, ki se zaganja v šipe.

Tako stoji negiben in skuša zatreti v sebi vso bolečino s hladnimi dejstvi, ki so krog njega.

A sredi sobe se dviga proti stropu telo, ki je kakor v temi se izgublajoč vrtnec neprodinre črne megle. Vitko, prožno — in zdi se, kakor da na eni točki pleše, se med plesom sklanja in razprostira roke, roke, ki imajo v temi nasmeh ustnic.

Mirjana!

Tako se je smehljala ona, tako je še nedavno iztezala ude proti njemu, ki je poslušal rezki zvok dleta in kamena.

Sadar!

Oddaleč, iz skritih daljav prihaja klic, zvonko in pridušeno, kdaj pa kdaj kakor ihté, potem v srebrnem smehu:

Sadar!

Nič.

Čas poteka.

Ura je odbila pol dveh po polnoči.

In Sadar spet hladno pomisli:

Prvih devetdeset minut leta en tisoč devet sto trideset.

Kaj se je zgodilo?

Nič.

Nič!

Potekla je poldruga ura človeka, ki stoji in čaka, kako bo ž njim naslednje pol ure. — Tako misli on. — Vse ve. — Le misel in bolečina. — Kako mora človeka boleti: pozdrav, raztrganost, izguba tistega, kar je ljubil.

Bog! Ti si delo! je rekla! — — —

In Sadar se je stresel po vsem telesu:

Jaz sem delo! Jaz sem Bog!

Prestopil se je kakor zmagovalec pred vzklikajočo množico:

Jaz sem delo! Jaz sem Bog!

V noč so udarili trdi, krepki koraki. Lesena tla so topo jeknila. V Sadarju je bil dan. Siv, mrzel dan, mrzla misel, ki se je mešala s krototom:

Jaz sem Bog!

In še enkrat je zapustil tir razbesnele misli: „Jaz sem Bog —“ in se zastrmel v črno kipeče, v temo skrito telo:

„O, ničesar drugega ni: kakor le-tó telo, ta kamen!“ šepče. „To grešno, mrzlo telo, ki se je rodilo, usojeno lepoti — a me je — me je izdalo: Živo meso! —“

„Kaj sem storil!“

„Dvakrat sem ljubil: NJO in ta KAMEN!“

„Nekoga, ki ga ne poznam, in njo.“

„In zaradi kamena sem njo izdal.“

„Vse se vrti.“

„Kolnem!“

„Saj moliti nikoli nisem znal. Bíl sem okrog sebe, da se je moja roka poznala na vsem, česar se je doteknila.“

„Bog! Jaz sem delo! Jaz sem Bog!“

„Haha!“

Ivan Sadar se je v temi tiho zasmel:

Bog! Ti si Bog!

Ah, ne, misli pametno. Saj ni nič. Vse je tiho. Vse spi. Tukaj okrog vse spi. Morda ni nikogar doma. Nocoj je novoletna noč. Vse se veseli.

Kdo joka?

Nihče ne sme jokati!

Stisnil je ustnice. Srce mu je bílo, da je slišal pretakanje krvi. Čez nekaj časa se je povsem mirno, malomarno, kakor brez cilja, premaknil. Z navadnimi dnevnimi koraki človeka, ki se mu nikamor ne mudi, je stopil v kot, poiskal svečo in vžigalico. Sobo je razsvetlila slabotna, mrtva luč.

Umiril se je.

Njegov obraz je bil popolnoma prazen. Oči motne. Le ustnice so bile blede in odločno stisnjene.

Stopil je pred kip:

„Tu si Ti, ki si stala en mesec pred menoj pokorna vsaki moji besedi. Bil sem Tvoj ukaz. — Tu si Ti, ki si mi rekla *Bog*, ko se je dleto zadnjikrat zasadilo v kamen in — tudi v *Tebe*. — Tu si Ti, negibno telo, preko katerega je razlita duša, kakor da je prekrito s tenkim, blesteče prosojnim pajčolanom. — Le nekaj na Tebi ni prav.

Tvoje roke.

Tvoje roke niso dobre.

V njih ni tiste ljubezni ne lepote, ki je v Tvojem obrazu. Iztezaš jih — a le za svojimi sanjami. Pozna se jim, da v *Tebi, moj kamen*, ni tiste duše, ki bi se tem rokam prilegala. Ne. Moral bi jim dati telo. A ne morem. Hotel sem jim dati večno samoto, večno hotenje po božanstvu. To se mi je izjalovilo. V rokah ni srca.

Sadar se je sklonil. Pobral je kladivo.

Na čelo mu je legel mrk oblak. Okrog usten pa mu je zaigral strahotno ubijajoč nasmeh. Zamahnil je. Začul se je jasen kamenast zvok, nato je votlo zabobnelo.

Na lesena tla je padla desna roka. Z enim zamahom jo je odbil tik nad komolcem.

Stresel se je. Obraz se mu je spačil. Stopil je en korak nazaj, da je videl: Kako je!

Mirjana!

Sadar!

Ni glasu.

V Sadarju vpije:

Zdaj boš kamen! Živ kamen!

Drugič je zamahnil. Plamen sveče je zanihal in se potuhnil. Trenutek po zamahu je vladal globok mrak. In Sadar je tik nad komolcem odbil kvišku vijočemu se telesu drugo roko. — Tik nad komolcem.

Votel ropot.

Delo je končano.

Ubilo je življenje, ki je raslo v ljubezni in bilo izdano v grehu.

V tej uri je Sadar polglasno izpregovoril sam s seboj in bil izdajalec pred samim seboj: — slišala ga je le noč:

„Spečala si se s prostakom. On Ti je bil dovolj lahek. Njega je samo telo.“

Mirjana! — *Torzo!*

Sredi sobe stoji visok kamen. Hladna, trda, neobčutljiva tvar:

Mirjana — žena s krasnim telesom — brez rok.

Odbiti sta ji tik nad komolci. Vzeta ji je sila objema, sila življenja. Negibna, brez moči, uklenjena in izpostavljena vsemu svetu.

Vendar je njen obraz poln zmagoslavja. Njeno čudovito telo kipi v dveh valovitih črtah kvišku in v kamenitih prsih je vsemu kljubujoč mir.

Sadar strmi.

„Vzel si mi roke, s katerimi sem Te ljubila, s katerimi sem Te izdala. Pohabil si me!“

In Mirjanin obraz se zmagoslavno smehlja. Vsak ud njenega telesa trepeče v zatajeni bolečini, izziva, se zvija kakor bela, v rumeni luči medle sveče blesteča se kača.

V Sadarja buta krohot. Krohoče se mu življenje. Bije vanj zdravje, moč, žena, ki se ji hoče življenja, uživanja, zrelih sadov, poletnega sonca, nežnega pomladanskega cvetja, mrzlih zim.

In tej ženi si odbil roke.

Ubijalec!

Kip raste. Stoji kakor okleščeno mogočno drevo. Glava je za spoznanje sklonjena. Ustnice se smehljajo.

A telo trepeče. Vsemu izpostavljeno telo. Brez rok, brez moči.

Kamen joka.

Tedaj se je Sadar zgrudil pred svoje delo. Prsi so se mu stresle v divji bolečini in zaihtele:

Kaj sem storil!

Ubijalec!

Z njegovih ustnic ni glasu. Le telo mu vzdrhteva. Prsi jokajo. V očeh ni solze. Hladne so. Ustnice so mirne.

Odnokod prihaja mir.

Zunaj bije ura tri.

Novoletno jutro. — Kmalu bo konec noči.

Zdaj pa zdaj se v okno zažene burja, da steklo zveni. Sadarja stresa mraz. — Šepeče:

„Vse je prav. Prav. Prav. Ne smem jokati. Ne ihteti. Stati moram v svetu neprenehoma rastoč. Biti moram kamen, hladna misel, nov obelisk, in počakati, da posivi.“

V tem trenutku mu je preletel obraz vse odrešujoč nasmeh. Vstal je in se zastrmel v svoje delo, v žalostni kamen, v obraz, ki ga preklinja in se mu poln kljubujočega življenja krohoče, v telo, ki je vsemu izpostavljeno, brez rok, in ki ihti.

„V bron Te prelijem, Mirjana, z rokami. Z odbitimi rokami. Spet jih boš razprostirala z vsem hotenjem svoje duše po sadovih življenja. In bron bo pel.“

Kamen pa bo še dalje jokal in se v svoji onemoglosti zmagoslavno krohotal nad menoj!“

Dan je.

IN SOLNCE JE OBSTALO

ROMAN — FRANCE BEVK

(Konec.)

Sedem in štirideseto poglavje.

Zofija je zbolela za špansko boleznijo. Njeno telo spričo prejšnje boleznini ni bilo odporno; ni se več dvignila. To je bilo najstrašnejše, kar je mogla doživeti.

Alma je po svojem begu pisala nekaj besed suhega opravičevanja, nato ni bilo več sledu za njo. Zofija se je z vso skrbjo oklenila otroka. Dasi se je včasih zdela sami sebi neumna, se je skušala zamamiti z varljivo mislijo, da je dete njeno.

V tistih dneh je Dora videla Zofijo večkrat zamišljeno. Prvič v življenju je razmišljala o sebi. Včasih se je tudi smejala, drugič je jokala. Zdaj se je z vso silo upirala boleznini, a ji je podlegala. „Kdo bo skrbel za malega?“ je vpraševala. Ni se dala pomiriti. Zakaj jo muči zdravnik? Bala se je Dore, zdravnikov, sebe... Hotela je vstati, a ji Dora ni pustila. Vsak hip si je želela česa drugega. Če sta Dora in zdravnik šepetala, se je razburila. Kaj govorita? Oči so ji begale, ko da nečesa iščejo. Venomer se ji je zdelo, da joče otrok, klicala je, naj ga potolažijo. Otrok je mirno spal v kuhinji.

Od časa do časa se je pomirila. Če je zaprla oči, je imela občutek, kakor da hodi z bosimi nogami po črepinjah. Molčé, s stisnjenimi ustnicami je trpela. To nič ne de! Ko pride do konca, bo vse dobro... Svetloba jo je rezala v oči. „Kdo je prižgal te obločnice?“ je šepetala. Zagledala je brezno in se zgrozila. Nato je strmela v vrata. „Dora, zakaj puščaš vrata odprta?“ Okoli nje je šumelo. Tako šumi Soča... Nekdo je stal poleg nje. Bila je ženska. Marusja?

„Pojdi proč!“ — „Jaz sem, Zofija. Kaj ti je?“ — „Ti si, Dora? Kaj pa delaš? Kaj bereš?“ — „Vinko mi je pisal.“

Zofija se je umirila. „Pa kaj ti piše?“

Dora se je sklonila k nji. „Tudi oče mi piše . . . Povedala ti bom, kaj, a ne smeš se razburjati. Ivan se je vrnil iz Rusije, vprašal ga je, kje si . . .“

Zofija je počasi razumela. Oči so ji begale pod stropom. Molčala je. Na njenem obrazu je igral izraz tihe hvaležnosti. Dora je popravila blazino, ona jo je zgrabila za roko: „Dora, samo tebe imam rada . . .“ Čez nekaj časa je vprašala: „Zakaj mi Ivan ne piše?“

„Saj še vedel ni za naju.“

„Ne bom umrla“, je ostro zablestelo v Zofijinih očeh. „Deni mi roko na čelo. Tako se mi ne more nič zgoditi.“

Bolnica je imela tenak posluh, slišala je besede, ki jih je govoril zdravnik Dori: „Če se kmalu ne obrne na bolje . . .“ Ko je zdravnik odšel, je pogledala sovražno: „Lagala si mi . . .“

„Zdravnik ni tako mislil . . .“

Zofija je okrenila glavo in gledala v okno. Mrzlične misli so se ji podile po glavi. Dora je čutila, kako se vsaka njena misel krčevito upira smrti.

Prišlo je pismo od Ivana. „Vendar“, je vzdihnila Zofija. Torej ga je pričakovala? Bila je vedrega duha. „Beri!“ je rekla nestrpno. Željno je poslušala. To ni bil več Ivan. Kaj se je spremenilo v njem? Ko je Dora prebrala, jo je prosila: „Še enkrat!“ Slednjič je obrnila glavo v blazino in zajokala.

„Ne jokaj! Škoduje ti!“ — „Pusti me! Pojdi proč!“

Nekaj važnega se je preobrnilo v njeni duši in prvič dobilo vnani izraz. Nikoli prej ni razmišljala o sebi, o življenju in njega smislu, o duši, o Bogu, o večnosti, o smrti. Ni zahtevala drugega, razen radosti pričujočega dne. Zdaj ji je nenadoma postalo jasno, da je njeno življenje v nevarnosti. Moževe besede so prebudile občutljivejše strune v njeni notranjosti. Ko se je zavedala, da bo morala zapustiti svet in vse, kar je ljubila, se je vprašala: ali bo res vse končano? Črvi se bodo zažrli v njeno glavo, v njene prsi, v vse telo. Ni se mogla iznebiti misli, da se bo zavedala tega propadanja. Porodilo se ji je upanje po novem življenju in vrglo odsev na njeno preteklost. Vse je gledala v novi luči. Hotela je videti moža, govoriti ž njim. Kaj? Da je grešila? . . . Razmišljala in čuvstvovala je bolj podzavestno, kot ženska, ki je imela plitvo vzgojo, a ji je smrt nenadoma odprla vsa vprašanja.

„Pokličī Ivana!“

Dora je hitela z brzojavko na pošto . . . Zofija je bila nemirna. „Dora, nekdo trka.“ Nikogar ni bilo. „Dora, ali so vrata zaklenjena?“ Vrata

so bila odprta. Vsak hip je lahko kdo vstopil. „Nekdo je zunaj.“ Dora je odprla vrata, na pragu je stal Ivan . . .

Odkar se je Ivan vrnil iz ujetništva, so ga zadevala neprestana razočaranja. Zgrabili so ga bili že na poti in ga zaprli v barako. Izpraševali so ga, kdaj in kako je bil ujet. Merili so ga s pogledi, kakor da je storil zločin. Spočetka je odgovarjal, nato pa uporno ponavljal eno in isto. Med čuvstvi in mislimi tistega dne in med onimi v začetku vojne je ležalo brezno. Zakrknil se je. Predramila ga je Dorina brzojavka.

Ne da bi potrkal, je stopil v kuhinjo, kjer je v plenicah ležalo dete. Neodločen, zadet je obstal na mestu. Zofija? Pred očmi mu je vzplaval prizor, kako je stala Dora raztrgana, razkuštrana pred njim . . . Stal je na pragu, a na obrazu so se mu izražala mešana čuvstva vseh let do tistega dne. Predramil ga je Zofijin nasmeh, njen smrtnobledi obraz.

Skoraj opotekel se je do postelje. Poljubil je ženo, ki se ga je z obema rokama oklenila okrog vratu. „Ivan!“ je zaječala. Ivan je spoznal, kako se je bil notranje strahotno oddaljil od nje. Imel je občutek, kakor da ga objema tuja ženska. Bilo mu je nejasno, kaj je govoril. Ali mu je ušla beseda o otroku, ki jo je Zofija po svoje razumela? Njene roke so se mu odvile od vratu in kakor mrtve padle na posteljo. Počasi je obrnila svoj posinjeli obraz k Dori.

„Dora, ti mu povej“, je dahnila skoraj neslišno.

Šele tedaj ga je Dora objela in mu v dveh besedah povedala, čigav je otrok. Ivan je bil zmeden, skoraj osramočen. Preveč je bil prevzet, da bi se mogel vdajati nejevolji in razmišljanju, kako pride tuj otrok v njegovo družino.

„Dà, v prvem hipu me je res obšla sumnja“, je pokleknil k postelji in pritisnil čelo na Zofijine vroče roke.

Žena se je nasmehnila. Komaj se je zavedala, kaj se godi z njo. Svidenje jo je tako prevzelo, da se je stežka branila nezavesti. Zdaj se je borila med sklepom, da bo možu odkrita, in med željo, da bi umrla čista v njegovih očeh. Nenadoma se je zganila in široko zastrmela v moža pred sabo.

„Dora, povej mu vse“, je stežka pognala iz sebe. „Ti govori, jaz ne morem.“

„Kaj naj mu povem?“ se je v začudenju opotekla Dora.

Zofija je molčala. Le njene oči so ostro ukazovale.

Dora je odprla usta, a sprva ni mogla spregovoriti. Bilo ji je težje kakor pred Vinkom . . . Saj ni bilo mnogo povedati. Nekaj jecljajočih besed in že je bilo pri kraju . . .

Bolnica je gledala v Ivana, ki se je dvignil. Še preden je Dora spregovorila, mu je bilo vse jasno. Čemu je zdaj treba vsega tega? Z očita-jočim pogledom je premeril Doro, nato pa sklonil glavo. Prejšnja plemena mehko je izginila.

Po globokem molku se je hripavo izvil iz njega: „Sam vem, da nisem bil jaz kriv, če nisva imela otrok . . .“

Zofija se je zganila in nemo strmelala vanj. Pričakovala je drugih besed. Njen glas je bil tako tih, da je Ivan bral le na njenih ustnicah.

„Ivan, kako veš to?“

„Zofija,“ se je Ivan prestopil za korak, „ne govoriva več o tem. Naj ti zadošča . . . kar sem rekel . . .“

Žena ga je gledala dolgo, mrzlo. Bilo ji je, kakor da se z odprtimi očmi pogreza v temo. Ustnice je imela stisnjene . . . Ivan se je okrenil in stopal od stene do stene; ni pogledal Dore.

Otrok v kuhinji je zajokal, Dora je stopila k njemu.

Tedaj je zaihtela tudi Zofija. Kakor da se bori s poslednjimi silami, so ji drobno podrhtevale prsi; lovila je sapo in držala roke na obraz.

Ivan je stopil k nji in ji položil roko na čelo, njegov glas je zvenel kot v prvih dneh ljubezni: „Zofija!“

„Ivan, umrla bom . . .“

„Ne boš še umrla“, jo je tolažil Ivan, a ona ga je z vso strastjo privijala k sebi: „Umrla bom . . . Le ti boš še živel, vsi boste živeli . . .“

Ivan ni vedel, kaj naj ji reče. Solze so mu tekale na brado, ni si jih obrisal.

Osem in štirideseto poglavje.

Bila je nedelja. Nad Odeso je sijalo pomladno solnce in se lesketalo na kupolah in na morju. Vinko Logar je hodil po ulicah in tonil v množici ljudi. Bilo mu je kakor bolniku, ki se znova veseli življenja. Na ruskem bojišču so utihnili topovi. Razvoj bodočih dogodkov se mu je v nejasnih obrisih prikazoval pred očmi. Že se je veselil konca vojne. V to radost je kanila edina grenka kaplja: negotova usoda njegove ožje domovine.

Le misel na Doro je bila z vsakim dnem lepša, čistejša. Prve dni po novem svidenju je ležal med njima mrak, šele pisma so ga razgnala. Duša je postala lahka. Obvestili so ga, da je Zofija umrla. Logar se je zamislil, čudno težek je bil spomin na njene besede . . . Ivan je bil začasno odpuščen iz vojaške službe; Dora je dobila mesto v Bukovici. To ga je navdalo z največjo radostjo. Zaupal ji je, vendar ga je zavest, da živi v mestu, v nekem oziru grenko vznemirjala. Spomnil se je Segulina,

ki ga je srečal vinjenega pri kadru. Bilo mu je težkó, zoprno, a je zatajeval svoja čuvstva. Odgovarjal mu je s posmehom . . .

Sredi široke ulice se je zdrznil iz misli . . . Pred njim je stal človek v ruski uniformi. Smehljal se mu je odkrito, toplo in mu kazal bele zobe: „Logar, ali si ali nisi?“

Spoznala sta se. Bil je Peršič. Segla sta si v roko. Logar lastnim očem ni verjel. Peršič ga je iskal že mesec dni, a približati se jim ni upal, da ga ne bi spoznali. Pa kako je vedel, da je on tu? Če je tu njegov polk, mora biti tudi on, ako z nosom ne podpira zemlje.

„Pojdi z menoj, danes si moj gost.“

Logar je opazil, da Peršič na eni nogi šepa.

„To so mi dali Rusi za pozdrav, preden so me spoznali“, se je Peršič grenko nasmehnil. „Kako je doma?“

Hodila sta po dolgi ulici. Peršič je imel še vedno isti smeh; a kje so bile oči, ki so mu nekdaj gorele ko v sanjah? Mladeniča Peršiča ni bilo več. Poleg Logarja je šepal zgodaj dozorel mož . . . Logar mu je vso pot pripovedoval novice. Ni mu zamolčal, da je umrla Zofija.

„Tudi jaz sem igral neko vlogo v njenem življenju“, se je Peršič zresnil. „In ona v mojem . . . Prekleteo, občutek imam, kakor da je med tem preteklo že sto let“, se je razburil. Z nasmehom je dodal: „Domov se ne vrnem več. Boš že zvedel, zakaj . . . Oženjen sem.“

V tretjem nadstropju velike, temne hiše je Peršič pozvonil. Odprla jima je zajetna starka. Iz prve sobe se je oglasil pojoči ženski glas:

„Kdo je?“

„Pridi, Marusja! Gosta sem ti privedel.“

Marusja ni bila lepotica. Imela je ruski obraz z rahlo primesjo tatarske krvi, ki se je človeku za vedno vtisnil v spomin. Njena milina in vdanost se je družila s pogumom in odločnostjo. ‚Vohunka?‘ je pomislil Logar, a ona mu je krepko stisnila roko. Pri tem se je veselo zasmejala.

Sedé v družinski sobi se je Logar oziral po rjavem pohištvu, po podobah svetnikov, ki so strmeli iz pozlačenih ozadij. Bilo mu je vse novo, a ne tuje. Na mizi je šumel samovar.

„Pijte čaj“, se mu je Marusja ljubeznivo nasmihala. — „Ali se ti zdi tuje pri nas?“ ga je vprašal Peršič.

„Nasprotno“, je odgovarjal Logar v mešanici ruščine in ukrajinščine. „Tako mi je prijetno, da bi kar ostal.“

„Ostanite“, se je zasmejala Marusja.

„To ni odvisno od mene“, je odgovoril in se obrnil k Peršiču. „Ni se treba čuditi, če kot vojak ne vem, po kaj smo prišli.“

„Po žito, ki vam ga manjka. V plačilo podpirate ukrajinsko vlado proti boljševikom.“

„Tako? Če odidemo mi, izgubijo Ukrajinci svojo samostojnost.“

Peršiču so zagorele oči.

„Samostojnost, če vlada kijevska gospoda z vašo pomočjo? Opazil si lahko, kako vas ljudstvo sovraži.“

Logar je opazil ranjeni ponos ljudi, ki so gledali tuje čete na domačih tleh. Kmetje so vračali razdeljeno zemljo. Njihova mržnja se ni zagrinjala v molk, čete so po vseh cestah spremljali mrmranje in srditi pogledi. Vojakom, ki so komaj slutili, kaj se godi okrog njih, so bili neznani notranji vzroki tega sovraštva . . .

Peršič se je ves razplamenel. Govoril je o razliki pojmov nacionalizma in narodnosti, o kapitalizmu, o kali novih vojsk in o socialistični državi . . . „Kakor je umljivo, da se mora človek oblačiti in jesti, tako je umljivo, da govori in piše v lastnem jeziku. Narodnost ni za nas nikako vprašanje več . . .“ Iz vsake besede je gledala neka sprememba v njegovem mišljenju.

„Ti si boljševik?“ se je zavzel Logar.

„Človeku prihajajo vedno nova spoznanja. Morda prideš tudi ti kdaj do tega . . .“

„A ti bežiš pred menoj“, se je Logar poskusil smejeti. „Ali se spominjaš svojega predavanja pred vojno?“

„Že takrat sem čutil neko neubranost v sebi. Ne čudi se mi in pomisli, da sem proletarskega rodu in da sem nosil vse pogoje v sebi, da se je izvršil v meni preobrat. Poleg tega sem doživel revolucijo . . .“

„Če bi ne bilo vaše revolucije, bi bilo danes že konec vojne“, je dejal Logar iz prepričanja.

„Morda tudi ne“, je povzela Marusja s toplim ognjem v očeh. „Poleg tega je carska Rusija poznala samo Velikoruse. Revolucija je osvobodila celo vrsto narodov, o katerih ve zapad toliko kot nič. Sicer pa vsa znamenja kažejo, da se bodo slovanski narodi rešili tudi brez carja.“

Logarja je zaskrbel misel na ožjo domovino.

„Vi ste Ukrajinka, a ste vohunili za carja“, je rekel z nasmehom.

„Ukrajinci smo se borili za vse, drug proti drugemu“, je Marusja zardela. „Za plačilo so nas oboji obežali. Po onem dogodku“, se je okrenila k možu, „sem spregledala. Ko me je našel, me skoraj ni več spoznal.“

„Torej ste ga vi spreobrnil?“

„Ne, ne“, je Marusja nalivala čaja. „Saj ne veste, kako je trmast. Prve dni najine ljubezni sva se večkrat sporekla kakor poljubila . . .“

V smehu je pokazala bele zobe. Logar se je spomnil Dore. Bilo mu je toplo pri srcu.

„Kakor vidim, sedim pred vami kot sovražnik.“

„Vi ste naš gost. Le če pride do tega, ne smete streljati na naše delavce...“

Peršič se je medtem globoko zamislil.

„Ostani“, je položil svojo dlan na Logarjevo roko. „Zdaj govorim resno. Preoblečeš se, še vrag te ne najde. Ti nisi edini, ki bo to storil. Profesorjev nam bo manjkalo. Ruščine se boš priučil igranje.“

Logar je strmel. Priznal si je, da so ga Peršičeve besede v nekem oziru mikale. To bi pomenilo zanj že tisti večer konec vojne. Pred oči mu je stopila Dora. Bila mu je nerazdružna s pojmom domovine.

„Ne, ne morem“, je rekel in pogledal v mizo.

Marusja je poskusila razumeti Logarjeva čuvstva, pokazala je na moža: „Tudi njega včasih mori domotožje.“ Peršič ni več silil v Logarja. Okrenili so pogovor drugam.

Devet in štirideseto poglavje.

Gušto Segulin je bil odpuščen od vojakov. Po ozdravljenju ga niso poslali na bojišče, vežbal je novince. Vdajal se je pijači. V pijanosti je nekega vojaka pobil do nezavesti. Zdravniško spričevalo o neodgovornosti za dejanje zaradi rane na glavi ga je rešilo kazni... Ko je stal v civilni obleki na cesti, mu je bilo vse tako tuje, kakor da mu tiči duša v drugem telesu.

Obiskal je svojega trgovskega druga Kovača, ki si je bil medtem uredil dve trgovini. Ni ga našel doma. Prokurist mu je povedal, da ga Kovač ne sprejme več za druga. „Pa mi izplačajte kapital“, je vpil Segulin. Predložili so mu račune: „Vaš kapital... vsote, ki smo vam jih pošiljali... vrednost hiše v Gorici... ostanek...“ Ta ostanek mu je prokurist naštel v novih bankovcih. Segulin je strmel brez diha. Za nekaj mesecev brezskrbnega življenja. Prvič je bridko občutil, da leži kot izžeta limona na smetišču. „Kje je oni prasec? Z njim bom govoril“, je tresčil po mizi. Prokurist se mu je v strahu uslužno priklonil: „V Trstu ga najdete, gospod...“

Segulin se je hotel na mestu odpeljati, a se je opil... V treznosti se je misli na Doro skoraj bal, a v vinjenosti mu je vselej stopala pred oči. Hodil je po cesti, koraki so mu peli: „Trinajst, tri in dvajset.“ Odkar je bil naletel na Logarja v vojaški kantini, mu te dve številki nista dali miru. Kako sta se takrat gledala, z ironijo, z neko zlobo v očeh! Segulin se v pijanosti ni premagoval, vprašal je Logarja po Dori. Ta mu je z

izrazom krutega norčevanja povedal celo njen naslov. Segulin ga je po obrazu spoznal, da nekaj ve; gledal je v pest, ki je ležala na mizi. Ni ga udaril, le njegovo pijačo je odklonil.

Hišno številko Dorinega stanovanja si je bil Segulin zapomnil le za hip. Razklala se mu je na dvojce. Trinajst? Tri in dvajset? Kaj hoče Dori? Govoril bo z njo dve besedi. Kaj? Ni mu bilo jasno. Nekaj neznanega ga je vleklo k nji.

Hiša številka tri in dvajset. Nagonsko je šel naravnost v prvo nadstropje. Na tablici je stalo ime: „Ivan Humar, uradnik.“

Z njim se ni rad srečal, tudi z Zofijo ne. Že se je hotel vrniti, a ga je premagala nova misel na Doro. Kaj naj ji reče? Omahoval je: ona ga itak ne more rešiti... Pozvonil je. Slišal je počasne, težke korake. Objelo ga je novo malodušje. Preden se je utegnil odločiti, so se odprla vrata. Na pragu je stal možki, Segulin ga je v mraku le stežka spoznal. Humar je imel brado in brke obrbite, telo mu je bilo nekoliko upognjeno, a obraz mračen. Ko je spoznal Segulina, so se mu pomračile tudi oči.

„Želite?“

„Ali je gospodična Dora doma?“

Segulinu je bilo neprijetno. Napol streznjen je spoznal: neumno, da sem prišel. Nekaj je moral reči, a nato oditi.

„Moje sestre ni več tu. Dobila je službo učiteljice v domači vasi.“

Tako točnega odgovora Segulin ni pričakoval. Zadel ga je ko roganje. Ali misli, da bi se je doma ne upal obiskati? Ustnice mu je spreletel ironičen nasmeh, ki Humarju ni ušel. Razlagal si ga je kot porog, ker mu je zapeljeval ženo in sestro... Segulin je odhajal po stopnicah in mislil: „Še odzdravil mi ni.“ Poslušal je, kdaj se bodo zaprla vrata. Bilo je vse tiho. Ali Humar stoji in ga gleda?

„Gospod Segulin, vrnite se za trenutek!“

Segulin je postal na ovinku stopnic in se okrenil.

„Kaj želite?“

„Nekaj bi vam imel povedati.“

Začudenje in neznan strah, ki se ga ni mogel otresti, sta Segulina malone streznila... Sedé na stolu, ki mu ga je ponudil Humar, se je ozrl po sobi. Pisalna miza, postelja, ptiček v kletki. Stanovanje samca. Kje je Zofija? Kaj se je zgodilo? Uprl je oči v Humarja.

„Dà, nekaj... nekaj...“, je godel ta, da bi skrtil zadrego. Segel je v miznico in vrgel pred Segulina, z uradniško natančnostjo urejene papirje. „To se tiče vas... Poglejte!“

Segulinu je postalo vroče. Z nestrpnostjo je vzel papirje v roko. Njegove oči so mrzlično iskale, preletele vse pisanje hkrati in se le za

hip ustavljale . . . Humar ga je molčé opazoval. Tega človeka je mrzil v dno duše. Pripisoval mu je velik del krivde, da je Zofija zablodila. Bilo mu je znano, da je zalezoval Doro, dasi ni vedel vsega. Segulinova prepadenost in začudenje sta mu vzbujala občutek slasti . . . Krstni list na ime Antona Lozeja. Pobotnice o vplačanih vsotah za nekega otroka . . . Segulinu se je narahlo posvetilo. S tresočo roko je položil papirje na mizo.

„Kaj je to?“ se je skušal ironično nasmehnuti.

„Vaš otrok.“

„Nimam otrok“, je Segulin razburjeno brsknil papirje od sebe.

„Morda res ne, da bi vedeli“, se je Humarjev obraz spačil v rahli zlobi. „Vaš otrok in otrok moje svakinje Alme. Ali zdaj razumete?“

Dà, zdaj je razumel. Obrisal si je pot s čela.

„Pa kako je prišel otrok sèm?“

„Kako? Mati ga je rodila, a nato pobegnila. Moja žena je skrbela zanj. Ko je umrla, sem ga oddal v rejo. Plačeval sem zanj, tam so pobotnice . . . Priznati mi morate, da nimam nikakih obveznosti do njega . . .“

Segulin je priznal. Misli in predstave so se vse križem prepletale v njem. Alma je ubežala . . . Zofija je umrla . . . Dora je videla njegovega otroka . . . Očetovsko čuvstvo mu je bilo zmeraj tako tuje ko smrt. Strmel je v Humarja: Čemu se mi ta človek tako krivo smehlja? Je li to komedija?

„Tega ne morem priznati“, se je Segulin zdrznil in udaril po papirjih.

„Kdo pa naj to prizna?“ je planila iz Humarja vsa mržnja, ki jo je čutil do tega človeka. „Jaz? Gospod Segulin, čas je, da napravite račune s samim seboj . . . Ali hočete, naj jaz skrbim za vašega otroka?“

Moža stà se dvignila. Humarju so gorele oči, Segulin se je čutil šibkejšega.

„Nisem vas prosil, da plačujete za mojega otroka.“

„No, torej . . .“

„Uredil bom, gospod Humar“, je Segulin silil ponos, a beseda se mu je tresla. „Nikomur nisem dolžan niti vinarja.“ Papirje je stlačil v žep. „Koliko ste plačali?“

Z odločno kretnjo mu je odštel bankovce na mizo. Hlastno je popadel klobuk, brez pozdrava odšel.

*

Sedel je v tržaški kavarni. Na marmornati mizi je ležala pozabljena cigareta, ozek modrikast dim se je dvigal skoraj do stropa. V stenskem zrcalu se je odražala njegova podoba. Bil je tako spremenjen, da se je trikrat vprašal: „Ali sem to jaz?“ In ni mogel odvrniti pogleda.

Zatopil se je v misli . . . Izza podobe v zrcalu se je prikazal debel, rdeč obraz z debelimi ustnicami, z mežikajočimi, lokavimi očmi. Segulin se je spomnil dne, ko je stal pred to kepo zdravja in zadovoljstva. Vpraševal je ironično: „Kovač, ali veš, kdo sem jaz?“ Dà, on je vedel. Toda rekel mu je: „Kje si bil vsa ta leta? Tvoj denar mi je malo pomagal. Če sem se dvignil, sem se dvignil iz lastnih moči.“ Dà, valjal se je v zaledju, sleparil, se vlačil z ženskami. „S to beračijo si me odpravil“, je sikal Segulin; „denar je izgubil na svoji vrednosti.“ Kovač si je mel roke: „Tudi moj denar je izgubil na vrednosti. Saj imaš vendar v Gorici hišo . . .“ Segulin je videl v duhu razvaline. Pred njegovimi očmi je zrasla rdeča glava kakor gora in se v zasmehu valila nanj, da ga pokoplje. Dvignil je pest, treščil z vso silo Kovača po nosu in mu razbil naočnike. Iz ust se mu je ulila kri . . . Prijeli so ga in vtaknili v ječo. Sedel je med tatovi, sleparji in vojaškimi ubežniki. Ko so ga odpustili, se je nameril h Kovaču, a se je med potjo premislil. „Tožil ga bom“, si je rekel. Ni ga tožil. Zašel je v temne beznice, med skrivnostne ljudi, katerih enega je bil spoznal v ječi. Njegova denarnica je bila prazna, želel si je zaslužka. Tovariši so vedeli za razna pota, po katerih se z lahkoto pride do denarja. Segulin se ni dolgo pomišljal. Prvi zlahka prisluženi denar se mu je že skoraj stopil v žepu.

Zganil se je, odtrgal pogled od zrcala in se ozrl po oknu. Zagledal je žensko, ki je kadila cigareto in gledala na ulico. Imela je bled, napudran obraz, globoko zasenečene oči . . . Segulin je dotlej zanikal svojo preteklost. Zdelo se mu je, da je začel novo, prej neznano življenje. Bilo je stopnja navzdol, a imelo je nekaj skrivnostnega, mikavnega na sebi . . . Nenadoma se mu je zagrinjalo sedanjosti pretrgalo. Pred njim je sedela Alma. Motnjava njegove vinjenosti se je razgrnila, vse je stalo jasno pred njim. Ali ga ni opazila? Ni ga hotela opaziti. Njen nasmeh je bil skrivnosten, ironičen, skoraj zloben. Gledala ga je v šipi okna, njegovi prikazni je puhala dim cigarete v obraz.

Ob pogledu nanjo so se prebudili tudi spomini: otrok, Humar, papirji, vse. Prešinilo ga je nekaj pekočega kakor ogenj. Zamahnil je z roko, obraz se mu je spačil v grozi. Še vedno se Alma ni ozrla po njem. Morda se mu še v mislih izogiblje. Občutil je neugodje kot pred upnikom, o katerem smo mislili, da smo mu že ušli.

Zganil se je, da bi se dvignil. Tedaj je Alma vrgla ogorek cigarete na tla in ga pohodila. V modni obleki, v neki hladni brezbriznosti, po ironičnem blesku njenih oči je bila prikupna. Dvignila je obraz in obrnila pogled naravnost vanj. Bil je samo trenutek nemega začudenja, nato je ugasnilo tudi to. Njen obraz je bil tak kot prej. Le izraz tihega, a globokega zaničevanja je ležal na licih.

Segulin je ni več gledal. Dvignil se je in naglo odšel med mizami. Ne da bi se ozrl, je stopil na cesto. Ali še sedi ob šipi, ali je šla za njim? Ni zganil obraza, a zdelo se mu je, da je okno prazno.

Na vogalu ulice je postal. Zdelo se mu je, da je iz množice ljudi, ki je hodila za njegovim hrbtom, razločil krepak ženski korak. Nekdo je obstal poleg njega.

„Ali se midva ne pozna?“

Okrenil se je naglo in stal pred Almo iz obraza v obraz. Dà, zelo se je spremenila. Posilil je grenko začudenje.

„O, vi . . .“ Popravil je naglo: „Ti si, Alma?“

Ni se mogel pretvarjati. Nekaj tesnega je stopilo vanj. Prizori preteklosti, ki jih je doživel s to žensko, so mu stopili pred oči. Bal se je novih izrazov ljubezni, molédovanja, očitkov. Na njenem obrazu ni bilo niti slutnje česa takega. To ga je opogumilo. Postal je radoveden. Res, iz nje je vela neka posebna sila vanj. Imel je občutek, kakor da stoji pred popolnoma novo žensko, od katere si obeta novih doživetij.

„Nisi se nadejal, da se bova srečala. Tudi jaz ne.“

„Dà, res“, je dejal zateglo. Objela ga je nova nezaupljivost.

„Ali utegneš? Pojdiva v restavracijo.“

Ni se ji mogel ustavljati.

V restavraciji sta govorila o vinu in o jedeh. Izbrala sta si okusno večerjo. V Alminih očeh ni bilo sledu o spominu na preteklost. Ni ga vpraševala, kako da ga najde tu v civilni obleki, kakor da ji je že vse znano. Blebetala je o modi, o dnevnih dogodkih, o gostih, ki so sedeli v restavraciji in ki jih je поблиže poznala. Ali je hotela s tem zamamiti tisto, kar jo je bolelo? Segulin ni vedel, kaj naj govori. Poslušal je in pritrjeval.

Povečerjala sta. Segulin je pil, tudi Almi je legla od vina rdečica na obraz. Kadila je. V njenih očeh je ležalo nekaj motnega. Segulina je gledala skozi napol zaprte trepalnice.

„Ali si v službi?“

„Dà“, si je otrnila cigareto. „Ali mi ne verjameš?“ je ostro uprla vanj oči. „Menda si mislil, da ne bi mogla živeti brez tebe. Na svetu

se najde vsega, kruha in ljubezni. Tudi ljubezni . . . čeprav ste vsi moški podli, od prvega do zadnjega . . .“

Oblak srda in bridkosti ji je zameglil oči in v hipu znova izginil. Segulin je bil nekoliko osupel, sprva ni našel besede.

„Torej si živel?“

„Živela“, je strmela v Segulina, čigar obličje se je nategnilo v grenek izraz. Ljubosumje? Dà, nekateri moški so še na prostitutke ljubosumni. „Ne misli, nisem še popolnoma izgubila svojega ponosa . . . Če ti je neprijetno, da govoriva o teh stvareh, čemu me izprašuješ? Molčiva torej o tem . . .“

Nekaj zloveščega je gorelo v njenih očeh. Dasi se je bil Segulin zazibal v brezskrbnost, ga je v tem hipu stresel mraz.

Alma si je prižgala novo cigareto, se ga dotaknila s kolonom in se zasmejala: „Zakaj tako zijaš vame, tepec? Saj nisi deček. Pojdiva v hotel . . . če hočeš . . .“

„Ne utegnem“, se je zganil Segulin, kakor da ga je to vabilo posebno bridko zadelo. Priznal si je, da ga je vlekla do nje neka sila, ki je vela od nje.

„Lažeš, da ne utegneš“, je dvignila čašo in se znova glasno, ubito zasmejala. Nekaj zlobnega, a obenem divje radostnega je stopilo v njene oči. „Če nimaš denarja, saj nisem taka . . . da bi zahtevala plačilo . . .“

Segulin je bil že pijan. Ko je Alma poklicala natararja, je samo segel po denarnici. Alma je opazila njegovo kretnjo, zaničljivo zamahnila in plačala račun.

*

V zakotnem hotelu ozke, neprijazne ulice so bile že vse oknice odprte. Le v dveh oknih tretjega nadstropja so bile spuščene zelene temnice. Ena je bila pokvarjena, kazala je široko špranjo. Skozi njo so zdaj pa zdaj planili žarki solnca, ki je medlo prodiralo skozi oblake, in znova ugasnili.

V borni in vlažni hotelski sobi, ki je vzbujala občutek nesnage in tesnobe, je stalo dvoje postelj. Ena je bila prazna, a odgrnjena in razmetana. Na drugi postelji je spal nekdo pod odejo in podhrteval v sanjah. Videti so bili le lasje, čelo in eno oko.

Po ulici je vozil tovorni avto, da so se rahlo stresale stene. Sapa spečega se je spremenila, odprl je oko in zastrmel v svetlo razpoko v temnicah. Razkuštrana glava se je dvignila izpod odeje, dvoje krvavih oči se je začudilo. Pogled se je ustavil na zrcalu nasproti postelje. Širok

obraz, gube v licih. Roka je segla po bradi, nato v lase. In kakor da se je stežka nečesa spomnil, se je človek nasmehnil. „Dà, jaz. Vraga!“

Namršil je čelo, kakor da napeto razmišlja in se nečesa ne more jasno spomniti. Na tleh je ležala vse križem njegova obleka, kakor da jo je raznesel vihar. Odgrnil je odejo, a se je naglo spet zagrnil, kakor da se je prestrašil svojega golega telesa. Znova je segel z roko v lase. Glava mu je bila težka, grlo suho.

Ozrl se je po postelji poleg sebe in strmel nekaj časa v razmetane rjuhe. Na umivalniku je ležal šop las, a nikjer ni bilo ne lasnic ne glavnika ne mila. Prejšnji večer je Alma vse položila na tisto mesto... Posluhnil je. Nekdo je hodil po hodniku. Že je hotel skočiti s postelje, a se je znova pogledal v zrcalo. Prevezel ga je nekak strah pred samim seboj. Legel je vznak, položil roke pod tilnik. V glavi mu je kljuvalo.

Zmedene predstave so se mu podile in pršile kakor prah v vetru. Kako je prišel sem? V hipu so stali pred njim prizori v kavarni, na vogalu ulice, v restavraciji... v hotelu. Misli so ga žgale ko plamenice.

Segulin je sédel in gledal na prazno posteljo, na kateri se je še odražal sled Alminega telesa. Kaj se je zgodilo? Zaradi vinjenosti so mu ostali v spominu le nekateri nejasni odlomki tistih ur...

Na Alminih ustnicah je ležal zagoneten nasmeh zadovoljstva, ko sta stopila v to hišo. Segulin je ležal na postelji, Alma si je kosoma slačila obleko. Nagibala se je nad mizico in ga gledala v zrcalu. Jemala si je lasnice iz kit in jih metala na marmor. Val las, ki je včasih Segulina tako divje omamljal, se ji je usul po hrbtu. Tedaj, ko so bila z lasmi zakrita njena ledja in prsi, se mu je zdela še lepša, mikavnejša.

Papirje o otroku je bil med slačenjem vrgel na mizo. Ali ji je hotel s tem kaj očitati? Ni se jasno zavedal, čemu je to storil. Ležé na postelji se je pokesal tega. Bal se je, da bo znova prebudil v Almi spomin. Hotel jih je skriti, a je bilo prepozno. Opozoril bi nanje. Morda jih ne bo opazila.

Opazila jih je. Za hip jih je vzela v roko in jih gledala ravnodušno, kakor da se ne tičejo nje. Izraz na njenem obrazu se ni spremenil. Segulin je hotel odvrniti njeno pozornost:

„Ali veš, da je Zofija umrla?“

Alma ni dvignila pogleda. „Vem. Tudi moja mati je umrla.“

Papirje je vrgla na mizo. V očeh, ki jih je uprla v Segulina, je gorelo nekaj neznanega.

Molčé je legla. Segulin je čutil rahlo trepetanje njenih rok. Nato tudi tega ni čutil več. Pozabil je vse. Alma je bila omamnejša, kot le

kdaj. Bilo je že pozno, ko je zaspal. Mučile so ga sanje, ki se jih ni več spominjal. Še nočnih ur se je spominjal le težko, v drobcih. Vse preživeto je ležalo zagonetno, zamolklo v njegovi duši . . .

Zakaj mu je ušla? Slutil je skrivnostno, zahrbtno vzrok, ni mu mogel prodreti do dna. Vznemirjen je skočil s postelje. Papirji, ki so prejšnji večer ležali na mizi, so izginili. Na istem mestu je ležal bankovec.

Ali se Alma norčuje iz njega? Zmečkal je denar in ga vrgel v kot . . . Zakaj je vzela papirje? Še to vprašanje ga je rahlo plašilo, dasi mu je bilo ljubo, da se je iznebil tega bremena.

Hotel se je umiti, a v posodi ni bilo vode. Da bi pozvonil, se je sramoval. Utrl se je z brisačo in se začel naglo, s tresočimi se rokami oblačiti. Mislil je na Almo. Zakaj mu je pustila denar? Zaničeval jo je še v mislih, a vendar je stala pred njegovimi očmi tako usodna, zagonetna, da ga je stresalo do mozga.

Pogledal je na uro, bilo je že pozno. Oblekel si je suknjo. Mudilo se mu je. Ozrl se je v kot. Odločil se je in pobral v kepo zmečkan bankovec. Izravnal ga je in ga s čudnim nasmehom spravil v listnico.

Vratar mu je z globokim poklonom povedal: „Soba je plačana, gospod. Plačala jo je gospa.“

Segulin ni vedel, kam bi pogledal. „Kdaj je odšla?“

„Zelo zgodaj, gospod. Naročila je, da vas ne smemo buditi.“

Segulin mu je vrgel Almin bankovec za napitnino. Vratar je še dolgo strme gledal po ulici, na kateri je bil že zdavnaj izginil nenavadni gost.

Petdeseto poglavje.

Dora je spustila otroke iz šole in se napotila v trg.

Bilo je ob času, ko je prva slana pobelila travnike in je prvo listje padalo z dreves. Po vseh hišah so visele zastave in plapolale v jesenskem solncu. Po cestah so hodili narodni stražniki s kokardami na prsih. Iz ozke soteske, ki se je zapirala proti jugu, so noč in dan prihajali vojaki. Hiteli so z bojišča. V trgu so se ustavljali le za uro ali dve, izginjali so proti severu in vzhodu.

Dora je hodila po ulicah in z radostnim očesom opazovala trvrjenje. Njena nedrija je krasila lipova vejica, ki jo je bila ulomila na poti.

Bilo je konec vojne, ljudje so bili kakor omotični. Dori se je zdelo, da se je solnce znova začelo pomikati po nebu. Življenje je utripalo kot nekdanj . . . Kljub notranji sreči ji je prejšnje mesece nekaj neznanega težilo dušo. Venomer se je nečesa bala. Ob vsakem pismu, ki ga je pre-jela, je nehote vztrepetala.

Včasih se je z bridkim občutkom spomnila solnčnega dne poleti, ko je prejela pismo s potvorjeno pisavo na ovitku. Prva beseda, ki so jo njene oči srečale med vrsticami, je bila „smrt“. Pisal ji je Segulin. Besede in stavki so bili zmedeni, kakor da jih je pisal pijanec in blaznež. Pismo je bilo krik človeka, ki ga je izžela vojna in ga vrgla med berače, ga postavila na rob blaznosti. To ni bilo vse . . . „Mater svojega otroka sem objel v sladostrastju ene same noči, nisem slutil, da skrivajo njena ledja strup . . . Od vsega življenja so mi ostali le izpahki, iz katerih se cedi gnoj in se iztekajo moje moči . . . Kazalec stoji na ničli . . . Danes nimam poguma, da bi izprožil revolver, morda pa bi bil rad še v smrti lepši, nego sem v resnici . . . Na Kalvariji leže granate, vsaka tretja se razpoči . . .“ Sledile so besede, ki si jih Dora še v mislih ni upala ponavljati. Zakaj ji je pisal? Da ji je s tem očital? Čemu? Ker se je moral nekomu odkriti . . . Dora je čez nekaj dni prejela časnik, brala: „Nesreča z granato. Gušto Segulin . . .“, kakor se že glasijo take novice. Omahnila ji je roka, solze so ji zameglile oči. Morda je bila ona edina, ki je vedela resnico. Iz človeškega sočutja ji je bilo žal za tega človeka. Mislila je na Vinka . . .

Od tedaj se je vsakega pisma bala, da ji ne prinese kake nepričakovane novice. Logarja so poslali v častniško šolo, bil je daleč od nje. Pisal ji je: „Kmalu se bova videla . . .“ In vendar ni nehala skrbeti do tistega dne.

Zdaj je bilo vse pozabljeno: ječa, odpust iz službe, trpki dnevi nesporazumljenja z Vinkom, Zofija, usodno srečanje s Segulinom in njegova smrt . . . Radost je prihajala za radostjo. Ko je bila proglašena narodna država, je od veselega razburjenja objela očeta: „Vidite, kako je prišlo . . .“ Ta je molče snel sliko cesarjeve družine s stene in jo nesel snahi pred peč.

Dori so se od radosti sami od sebe obnavljali spomini . . . Po trgu je prijezdila četa konjenikov. Ljudje so stali ob hišah in jih gledali. Bili so Poljaki, ki so nosili lipove vejice na kapah. Pred njimi je jezdil stotnik, njegova kapa je bila brez okraska. Mračno je zrl po trobojnicah in po ljudeh.

Dorine oči so nehoté obvisle na njem.

Konjeniki so razjahali, stotnik pa je s stisnjenimi ustnicami stal pred narodno stražo in se branil izročiti orožje. „S kakšno pravico zahtevate to od mene?“ Dora ga je spoznala, bil je Kleinberger. V tem hipu jo je tudi stotnik zagledal in spoznal. Ugriznil se je v ustnice in se ozrl po vojaki, ki so stali za njim. Brkati narednik se mu je škodoželjno nasmihal in nekaj namigaval svojim tovarišem . . . Stotnik je spoznal, da

je osamljen. Vdal se je in pristopil k Dori: „V čudnem položaju sva se znova srečala...“ Dora mu je rekla samo: „Res.“ Spomnila se je nje-govega pisma, drznih, ošabnih upov. Kaj naj bi mu bila še rekla? Opa-zila je, da jo tržani začudeno gledajo, umaknila se je...

Ob odhodu so obdržali Poljaki puške, Kleinbergerju pa so pustili le sabljo.

Ob pogledu na Doro se je stotniku za hip zjasnil obraz. „Gospodična, ali mi imate še kaj reči za slovo?“ je pridržal konja.

„Srečno pot!“ mu je zaklicala Dora. A nato: „Nekaj bi vam rada dala.“

Kleinberger je bil začuden. „Prosim.“

„To“, je Dora iztrgala lipovo vejico iz nedrij. „Denite si jo na kapo.“

Stotnik je za hip obstrmel, nato pa iztegnil roko. „Zaradi vas, gospo-dična“, je rekel z nasmehom. Poljaki so se muzali. Dostavil je: „Morda pojedete vi isto pot kot mi.“

Dora se je zavzela: „Zakaj?“

„Zato, ker smo odšli mi. Pot je prosta“, so se Kleinbergerju po-membno zasvetile oči. „No, ne želim tega, zaradi vas...“

Dora je stala na mestu in gledala za jezdec. Kleinbergerjeve besede, kakršne je že prejšnje dni slišala, a jih ni mogla verjeti, so ji šumele v ušesih. V njeno čisto radost je padla prva kaplja grenkosti.

Ena in petdeseto poglavje.

Nad Ljubljano je ležala gosta jesenska megla, iz katere je pršilo v drobnih, komaj vidnih kapljicah. Dnevi slavja so bili že napol pozabljeni. Množice vojakov, ki so se vračale z bojišča, so že uplahnile. Prihajali so begunci iz zasedenih krajev. Po ulicah so dečki kričé ponujali časnike. Mesto že dolgo ni tako šumelo. Vesti so se prehitevale in se zanikavale. Hrepenenje po miru in po složnem sožitju je za hip ublažilo nasprotja političnih in svetovnih naziranj. Medtem so klic o samo-odločanju narodov glušile vesti, ki so srca množic, pripravljena vse odpuščati, navdajala s tesnobo.

Dora je kakor brez miru tavela iz ulice v ulico. Mislila je na Logarja. Že vrsto dni ji ni pisal, govorili so dogodki. Ure, ki jih je prebila v Ljubljani, so se ji zdele dolge ko večnost. Ali se mu je kaj pripetilo, da ga še vedno ni? Morda je spričo mračnega spomina na to, kar je bilo med njima, samovoljno izginil. Dà, tega se je včasih na tihem bala. Zaskalelo jo je v srcu.

Postala je in pomislila: morda je medtem že prišel. Z naglimi ko-raki je odšla domov.

Ivan jo je premeril s pomenljivim pogledom. „Logar te je čakal, nato pa je odšel. Kmalu se vrne.“

Dora je položila roko na prsi, zastalo ji je srce. Ali ni slutila, da pride? Čemu bi bila sicer tako nemirna?

Šla bi bila na ulico, a se je bala, da bi ga izgrešila. Od radosti je vse drhtelo v nji. Vzela je iz vaze krizantemo in si jo pritisnila na obraz, uživala njen voljni hlad.

Spomnila se je kratkih dni medvladja. Kleinbergerjeve besede so vsak dan potrjevale vesti, ki so bridko požigale njene poglede v bodočnost. Iz doline so prihajali vojaki v uniformah, ki jih je prvič videla. Zaveš, da bo še nadalje ločena od Vinka, jo je težko zadela. Odločila se je, da pojde . . . Stojé na griču je gledala četo, ki je z zastavo korakala proti vasi. Zagrnil jo je gozd . . .

V mislih se je zdrznila. Pod oknom je nastajal mrak, skozi meglo so zasijale luči. Veje dreves so se svetile od vlage. Vsak šum na cesti jo je vznemiril. Vinka še ni bilo.

Vzela je knjigo, a ni mogla brati. Ivan se ji je nasmehnil. Čemu se ji nasmiha? Prižgala je luč. V sobi je bilo slišati le tiktakanje ure . . . Doro je objela bridkost. Zakaj ga še ni? Ali je postal nebrižen tudi do nje kot nekoč do Marije? Pogledala se je v zrcalo. Prišla ji je grenka misel: ali pride res za vsako žensko čas, ko venomer trepeti za svojo lepoto in ljubezen? Obrisala si je solzo in skrila obraz. Zasmejala se je, a se v hipu znova zresnila in sklonila glavo. Dà, ona ga ljubi. Čuti, da bi ne mogla živeti brez njega.

Tedaj so se odprla vrata. Dora je vzkliknila nekaj neumljivega, Vinko jo je ujel v naročje.

„Ali sem dolgo hodil?“

„Meni se ne zdi dolgo,“ je rekel Ivan hudomušno, „le Dora bi bila kmalu umrla od pričakovanja.“

„Oh, kaj še“, je vzkliknila Dora, sedla k Vinku in se zazrla vanj. Bil je tak kot nekdanj, le bolj resen, nekoliko postaran. Toplino njegove ljubezni je preželo nekaj grenkega. „Tako sem se bala záte . . .“

Logar se je toplo nasmehnil. Pripovedoval je o dogodkih zadnjih dni. Takih zgodb je bilo na tisoče . . . Dora je bila kakor zamaknjena, le Ivan ga je raztreseno poslušal. Vse, kar je doživel, je bilo napol pozabljeno, nasmeh mu je zlezal na lica. Nihče ni doživel preobrata s tako otroško radostjo kot on. Ko so šli na dan proklamacije z zastavami in godbo po ulicah, so mu solze tekle po obrazu . . . Med Logarjevim pripovedovanjem je venomer mislil na ta dan.

„Ali si vedel, kaj se je zgodilo pri nas?“

„Le nejasno, vesti so si nasprotovale.“ Vinko se je ozrl po Dori. „A ti, čemu si prišla sem?“

„Hotela sem te najti“, ga je pogledala v začudenju. „In — saj ti je znano, kako je . . .“

Logar je pomislil nekaj trenutkov, nato pa stresnil z glavo: „Jaz pojdem tja . . .“

Ivan je nesel kozarec k ustom, v zavzetju ga je znova postavil na mizo. „Pa boš vendar počakal“, se je izvilo iz njega.

„Česa?“ mu je pogledal Logar naravnost v oči. Nato se je ozrl na Doro, ki je nerazumljivo strmela vanj. Težko mu je bilo rušiti njuno vero v pravico, dejal je, kot bi tipal v rano: „S pravico je težko, če se bomo morali boriti še za Koroško . . . Tako sem odločil, saj sem še mlad,“ je končal z grenkim nasmehom in znova pogledal Doro. „Ti ostaneš tu.“

„S teboj pojdem“, mu je vdano položila glavo na ramo.

Nastal je tesnoben molk, ranjene misli so jim tavale po mraku . . . Pod oknom je šla vesela godba, spreved je tonil v megli, v prščem dežju. Iz daljave je plamtela pisana svetloba, kakor da sije skozi vrata bodočnosti.

Zadnje poglavje.

Bila je noč. Poleg župnišča v Bukovici je stala senca, se naslanjala na plot in strmela v dolino. Okrog in okrog nje je ležala črna tema, kakor da jo oklepa brezno. Nebo je bilo oblačno. Od gore je zdaj pa zdaj zavel veter in udaril v gole veje dreves, v bregu je ječal star hrast.

Na vasi so še po vseh hišah gorele luči. Iz nekaterih vež je lila žarka svetloba ognja in rezala temo. Vaščani so dremali stisnjeni na pečeh, vojaki še niso spali. Živahen govor in klici, pesem, ki je gorela od strasti. Iz župnišča so prihajale vesele besede, smeh in žvenket čaš. Hiša je bila polna častnikov. Priredili so večerjo, povabili tudi smejočega se župnika, Doro in Vinka Logarja, ki je bil župnikov gost. Ta se je neopazno odstranil v hipu, ko je nekdo zaigral na harmonij otožno pesem: „Come pioveva, cosi piangeva . . .“ Neodločno je obstal pred župniščem . . .

Iz teme so priletavale omraznice. Logar je dvignil obraz, lovil jih je na lice, da so ga hladile. Bilo mu je vroče, a obenem težko. Verz: „Quando d'inverno il mio cuor si stringeva“, ki ga je nekdo pel z visokim glasom, se je bridko mešal z njegovo moško tegobo, o kateri ni vedel, odkod prihaja in ga duši . . . Spomnil se je jutra, ko so bili ujeli njega in Doro. Mladi, vljudni častnik je bil Doro izpustil z opravičevanjem, a na njeno prošnjo tudi njega. Med potjo mu je rekla Dora: „Saj so ljubeznivi . . .“ On pa je trdovratno molčal.

Tudi ta večer mu beseda ni šla z jezika. Težko, nemogoče mu je bilo z Doro in župnikom govoriti v tujem jeziku, ki ga ni obvladal. Opazoval je Doro, ki so jo mladi, veseli častniki obsipali z ljubeznivostmi, a ona je zardevala, ga pogledovala in se sramovala govoriti v svoji nepopolni laščini. Priletni kapitan, profesor, je zapletel Logarja v razgovor o literaturi. Ta je bil raztresen, lovil je besede vsega omizja. Nekdo je vzneseno govoril o stari latinski kulturi, o borbi njihovega naroda za osvobodjenje, slednjič je napil novim državljanom: „Več pravic vam bomo dali, kot ste jih imeli pod Avstrijo.“ Logar se je spomnil lepaka, ki je že tri dni visel na vasi in z drugimi besedami govoril isto . . . Dorin obraz se je razjasnil, tudi Logarju je bilo laže. Le na dnu duše mu je ostala drobna, jedka bolečina. Ti ljudje so mu bili v nekem oziru ljubi. Približala mu jih je skupna radost nad končano vojno, neka splošna vera v občo pravičnost. Vendar ni še nikoli občutil tako globoko, bolj nagonsko nego z razumom, da so le posamezne skupine ljudi ustvarjene za skupne sožitke. Kulture in značaji posameznih narodov so si neredko kakor ogenj in voda. Besede so se dotikale, duše se niso mogle spojiti. To tragično spoznanje, ki mu je rahlo odgrinjalo pogled v bodočnost, ga je napolnilo z bolečino in strahom. Zaželel si je samote, da vse to prečuvstvuje in preboli . . .

Stoječemu na griču in strmečemu v temo se je zdelo, da leži pred njim nejasna gmota, iz katere se ne prikaže nobena lučka. Iz njega je vstajal dvomljivec in ga mučil s svojimi ugovori. Spomnil se je dni v Odesi. Peršičeva pot je bila zdaj ravna, bilo mu je lahko. A on stoji na njegovi grenki zapuščini. Prepričeval se je, da je kos zemlje, ki je bila pogreznjena v temo do obzorja in dalje, odkupnina in žrtev za svobodo drugih. On je dosegel samo del sreče: Dora . . . Popolne sreče ni.

Povesil je glavo. Tedaj je zaslišal za seboj šum, nekaj mehkega mu je leglo na ramo. Bila je Dorina roka. Vzravnaval se je in jo objel okrog pasu, kakor da išče opore. V tistem trenutku je bil neizmerno srečen, da ga je poiskala. Ali ga razume?

„Čemu si tako potrto?“

Ni mu videla v obraz, nagonsko je slutila njegovo tugo.

„Saj nisem.“

Čemu ji je tajil? Dori ni ostalo nič skritega.

„Meni je laže. Jaz imam tebe, to mi zadošča. Vem, da tebi ne zadoščam samo jaz . . . Ne?“

Molčal je. V bolesti jo je privil nase, da je zaječala. Obstala sta potopljena v temo in nista čutila zemlje ne neba . . . Snežilo je in ju zagrinjalo v tenko, belo tančico.

OBZORNIK

KNJIŽEVNA POROČILA

Ivan Cankar: Nowele. Prevedla Ela Molè. Z uvodom Vojeslava Molèta. Warszawa. 1931. Dom książki polskiej, sp. a. 154 str.

Kot drugi zvezek „Biblijoteke Jugoslawijske“ so izšle novele Ivana Cankarja. Urednik knjižnice je prof. Julij Benešić. V prvem zvezku je objavil poemo Ivana Mažuranića: Smrt Smail age Cengića, ki jo je prevel Antonin Bogusławski. Knjige so opremljene s portretom jugoslovanskih avtorjev. Biblijoteka je s temi izdanji započela med Poljaki in južnimi Slovani delo resničnega zblíževanja in ji le želimo, da bi ga uspešno nadaljevala.

Kakšen je Ivan Cankar v poljskem jeziku? Njegova proza je v slogu in vsebini tako svojevrstna in pristno slovenska, da je vsak prevod v druge literature za Cankarja preizkušnja. Vemo pa, da so ti prevodi doslej povsod doživeli znaten uspeh.

Vendar je tudi pri prevajanju zelo važna izbira pisateljevih del. Ni vsaka Cankarjeva knjiga vsem narodom enako razumljiva, kakor ni marsikatera vseh vsem slojem. Tako je „Hlapec Jernej“ v angleščini naletel poleg ugodnih angleških kritik tudi na hladne in odklanjajoče ocene.

Univerzitetni profesor dr. Molè in njegova soproga sta izbirala zelo srečno. Poljaki še niso imeli Cankarja. Morala in hotela sta ga k njim šele uvesti. Lahko bi bila prevedla kakšno obsežnejše delo. Toda rajši sta upoštevala novelo, satiro in črtico, v katerih je Ivan Cankar najmočnejši in izraža obenem vse svoje značilnosti.

Prva, satira „O človeku, ki je izgubil prepričanje“, bo morda med vsemi prevedenimi spisi najšibkejša. Gotovo pa je njena politična ost še aktualna in bo v tem oziru zadevala Poljake prav tako kakor nas.

Že drugo delo v zbirki, novela „Za križem“, pa naznači vso Cankarjevo širino in umetniško višino. Tukaj začutiš prvič tudi popolnost prevoda. Naenkrat veruješ, da bo Cankar postal Poljakom še posebno drag. Satira je sprejeta iz knjige „Vinjete“, ta je iz knjige „Za križem“, iz te sta še „Pavličkova krona“ in „Domovina, ti si kakor zdravje“; „Mimi“ je iz „Ob zori“. „Spomladi“ iz „Krpanove kobile“, „Slamniki“ in „Večerna molitev“ iz Lj. Zvona. Iz knjige „Moje življenje“ so: „Skodelica kave“, „Njena podoba“ in „Kakadu“. Tretji del knjige pa so „Podobe iz sanj“, in sicer: „Ogledalo“, „Gospod kaptan“, „Otroci in starci“, „Strah“, „Maj“, „Senca“, „Kostanj posebne sorte“. Med temi spomini Cankarjevega življenja nekje leži mladostna izpoved umetnika „Moja miznica“ (Moja szuflada), ki jo je napisal leta 1899., in človek, ki to čita, mora skloniti svoj pogled pred mogočnim sodnikom človeške duše. Malo je na svetu knjig, dragocenejših od te Cankarjeve. Lepše si zbirke novel in črtic ne morem zamisliti.

Rekel sem, da je srečno lep tudi ves prevod. Niti se mi ni zdelo spodobno primerjati ga z izvirnikom. Poljaki imajo po zaslugi gospe prevajateljice Cankarja v originalih. Tujke, posebno številni nemčizmi in romanizmi so v poljščini tako udomačeni, da jih je bilo treba sprejeti. Isti razlog spreminja nekatere naslove, kjer bodo Poljaki iz pravih naslovov, ki so v knjigi povsod navedeni,

lahko spoznali bogastvo naše materinščine in jim utegne slovenska književnost zbujať še več zanimanja.

Vsega tega se je dobro zavedal pisec uvoda Cankarjevih „Novelam“. Skrbno napisana študija obsega dvajset strani. To je eden najlepših kratkih Cankarjevih življenjepisov. Težava je bila pač dvosmernost študije. Pisec jo je očitno namenil Poljakom in nam. Kljub temu se mu je v celoti popolnoma posrečila. Probleme, ki jih mi še ne načenjamo, je zgrabil odkritosrčno in jih z velikim razumevanjem označil. Njegovo pojmovanje pisateljevega dela je predvsem pristrčno in pristno. Res, Cankar ne potrebuje povišanj! To misel doseže v nas Molè s svojim človeškim srcem in strokovnjaškim mirom. Navaja skoraj vse domače razprave. Rad se naslanja na Iv. Prijatelja in sprejema celo njegovo preozko označbo pisatelja. Napačna se mi zdi tudi označba subjektivne pristnosti v etični delitvi oseb. „Kralj na Betajnovi“ govori proti temu, kar piše uvodničar na str. 13. Tembolj pa me je navdušila primera Cankarja kot umetnika s Cervantesom in slikarjem El Grecom, ki je ustvarjal „z izražanjem ekstatičnih notranjih vizij“. (Prof. Molè je umetnostni zgodovinar.) Študija je obogatila našo kulturo, ker je hkratu poljska in naša. Dal nam jo je naš človek in pesnik, ki nas najčastneje zastopa v bratski državi.

Velika vrednost in pomen knjige sta zadostno priporočilo. Založba se je potrudila tudi s čedno opremo, lepim papirjem in tiskom. Tiskovne napake so prava redkost. Želeti je, da naroče vse naše knjižnice to knjigo, kljub temu, da je slovenska — v poljščini in pa prav radi tega.

Ivan Grabor.

Lucien Tesnière: Oton Joupantchitch. (Konec.)

Kmalu po izidu „Čaše opojnosti“ umre Kette in dve leti kasneje prijatelj, ki je bil pesniku najbolj drag, Murn-Aleksandrov. Zato naslednja zbirka „Čez plan“ vsebuje najprej lirizem njegove bolečine; bolečina se umakne zdravilu samote in iz te se porodi pogum. S tem stopnjevanjem doživljajev je Župančič ganil srce mladine, ki se ga je živo oprijela. V nasprotju s Cronio je Tesnière ostroumno izluščil smiselno kompozicijo zbirke „Čez plan“, ki gre od obupa čez samoto v pogum. Poleg tega bi se dala deliti tudi v cikel noči in cikel dneva. Inspiracija te zbirke je mnogolika in je pogosto zakoreninjena v narodni pesmi. Za pesnikov notranji razvoj je zlasti važna pesem „Raznim poetom“, v kateri zavrže „bolne rože“ in se torej odvrne od „dekadentizma“. Pesnik dozori v moža. Svoj ideal izrazi v pesmi „Ptič samoživ“. Vrne se tudi k lepoti rodne zemlje (Kvarner). Zopet je zbral Tesnière več zanimivih reminiscenc na Dehmela (Ptič samoživ — Der Vogel Wandelbar) in na Verlainea (Ob Kvarneru — O mer tu es autrement belle que la sainte croix). Župančič odide leta 1905. v Pariz, kjer se mu razodenejo nove plati življenja. Novi duhovi, novi umetniki: Jaurès, Anatole France, Verhaeren, Walt Whitman. Tuja civilizacija se ga pa ne dotakne, pesnik le izčisti svojo umetnost. Naval novih vtisov sproži v njem refleksijo, poglobi se vase in napiše „Samogovore“, ki so izraz njegove proširjene in poglobljene inspiracije. Tesnière, ki kot Francoz vedno išče vodilne niti kompozicije, je utrdil y „Samogovorih“ petero ciklov, in sicer: melanholični, sarkastični in religiozni cikel, nato cikel duhovne vedrine in naposled cikel apoteoze domače zemlje. V prvem se je zlasti ženski motiv v primeri s „Čašo opojnosti“ dvignil na višjo ploskvo. Ženska mu ni več le čutno bitje, temveč osebnost, obdarjena z intelektom, fizično in moralno lepoto. Na mesto

erotične inspiracije stopajo duhovne vezi, ki ga sedaj spajajo z žensko. Kot Francoz Tesnière seveda ne zamudi prilike, da ne bi mojstrsko razložil pesmi „Zaprti park“, ki jo je pesnik napisal ob pogledu na zaprti in z luno oblití Jardin du Luxembourg. Tudi v religioznem ciklu imamo pesem pariške inspiracije: „Pogled na Montmartre“, kjer je Župančič izrazil svoj religiozni pesimizem. Še en korak in pesnik nujno trči ob ateizem (Moj bog). Vendar najde božjo sled v vesti, svojem „skritem obrazu“. Pa tudi vest ne zadovolji pesnikove potrebe po milobi in zato z grenkobo ugotovi, da življenje ni vredno, da ga človek živi. Vendar pesniku še kipi po žilah kri in ta občutek utrdi v njem vero v življenje (Starec premišljuje).

Zato se v četrtem ciklu dvigne pesnik na višave življenjske vedrine, miru in zavesti (Deviza, Ribnik, Samemu sebi).

Ko je izživel notranje boje in se ustalil, se nagne nad svojo domovino. „Slovan“ prinese 1904. „Z vlakom“. Tu je Tesnière zbral celo vrsto reminiscenc na Dehmela, Verhaerena, Walta Whitmana in Verlainea. Vendar so le zunanjega značaja, kajti Župančičeva pesem stoji poleg njih v samolastni lepoti. Višek pa je pesnikova ljubezen do domovine dosegla v „Dumi“, kjer je izrazil (Vidmar, The Slavonic Review) povratek od kozmopolitizma k čisti ljubezni do rodne grude. Tudi tu je Tesnière nakopičil mnogo stihov zgoraj navedenih pesnikov ter ga zbližal z njimi, kar se tiče socialnega aspekta njegovih poezij. Vendar se „Duma“ konča z vprašanjem. Zavest narodnega vstajenja bodo prinesle šele „Zarje Vidove“. „Duma“ je po Tesnièreevem mnenju poglavitno Župančičevo delo.

Peto poglavje, naslovljeno „Domovinski lirizem“, začinja s kozmično in simbolno razlago izraza „zarje Vidove“. Te zarje stoje na ločnici med „njegovo bujno mladostjo in starostjo, ki ga čaka; dospel je do ravnovesja, ki se zove zrela doba“. A te zarje Vidove ne sevajo le njemu, temveč tudi njegovi domovini. Tesnière odpira pred svojimi bralci bridke strani naše zgodovine, omenja koroški plebiscit in Rapallo. O prvem trdi, da je tu bila „Francija slabotna kot vedno, Anglija hinavska, Italija brezstidna, Amerika pa da sploh ni bila nič; da sta se tu pravno sankcionirali nasilje in krivica mnogih stoletij. V dneh te grenkobe se pesnikova duša zlije z domovino, ta pa dobi svoj izraz v njem. Župančič postane narodni bard, slovenska misel dobi najpopolnejši izraz v „Zarjah Vidovih“.

„Slap“, ki otvarja zbirko, je ena izmed najbolj harmoničnih Župančičevih poezij. V njem je izražena „vsa otožna melopeja večnega in tragičnega iztekanja stvari“. Nato sledé trije cikli, ki odgovarjajo trem razvojnim fazam poeta in domovine (Dies irae, Pesem žebjarjev, Lakota, Otroci molijo, Begunka ob zibeli); v drugem, ki velja sedanosti, se poet indentificira s svojim narodom (Podoba, Pesem kovačev, Naša beseda); tretji pa nas vodi v bodočnost, ki jo simbolizirata dozorevanje in rodovitnost (Naša telesa, Pričakovanje). Knjigo zaključuje pesem, ki je nekak pendant k slapu (Mesečina): Skrivnostnih dih prešinja pesnika, da je kakor eno z domovino. V prvi in zadnji kitici se kot ob sordini čuje šumenje „Slapa“.

Izredno mnogo pozornosti je Tesnière posvetil Župančičevemu dramatskemu delu, „Veroniki Deseniški“. Nagib, da se je lotil drame, meni Tesnière, je Župančič dobil v službi dramaturga pri gledališču, kjer je polagoma spoznal dramatsko umetnost vseh narodov in vseh časov. Knjiga obširno razpravlja o

virih Veronike Deseniške in razkroji dramo po vsebini in kompoziciji. Značaji, pravi, da so krepko risani. Bistroumno razloži dozdevno dvojnost v značajih Veronike in Friderika, ki se pod vplivom ljubezni vzajemno prešinjata. Vendar meni, da zbog te psihološko sicer utemeljene dvojnosti, prav toliko izgubljata na življenjski sili, kolikor sta pridobila na simboliki. Tesnière konstatira, da Župančiču ni šlo toliko za tem, da napiše nacionalno ali zgodovinsko dramo, temveč, da je le psihološki razplet dražil njegove tvorne sile. Ko želi odkriti globlji smisel, ki se skriva pod dramatsko zgradbo, ugotovi, da bi bilo pogrešno presojati dramo po afabulaciji in odločno odklanja primeru s Hebbelovo „Agnes Bernauer“. Simpatično sprejema Keleminovo mišljenje, da je „Veronika“ neke vrste aristotelična usodna tragedija (celjske zvezde), in je torej po svoji strukturi klasična ter se more sklicevati na Sofokla in grške tragedije. Tesnière zavrača tiste kritike, ki so grajali Župančiča radi pomanjkanja enakomernosti v tonu, in mu raznolikost sredstev šteje celo v odliko. Ima pa pomisleke proti lirskim tiradam, ki se nagosto pojavljajo. V tem vidi sorodnost s Shakespearejem. Maeterlincku ga približuje s tem, da pokaže, kako se skozi vso dramo vlečejo simboli. Flamandcu je podoben po slogu, ki sicer ni tako subtilen kot njegov, pač pa nenavadno fin.

Poseben odstavek je posvetil Tesnière tistim kopjem, ki so jih slovenski kritiki zlomili nad „Veroniko“ in med seboj. So stavki, iz katerih zveni rahlo, včasih pa tudi krepko očitaje. Neizprosno pa odklanja Severjevo polemiko.

Poglavje zaključuje pregled uspehov „Veronike“ izven slovenskega ozemlja in pa nekaj citatov, kjer Župančič govori o svojih dramatskih načrtih.

V sedmem poglavju pregleda Tesnière tiste štiri fragmente Jeralinega epa, ki so izšli v Ljubljanskem Zvonu. „Jerala“ spominja na Fausta, saj je prav tako filozofski zamišljen; kakor Fausta vodi tudi Jeralo hudič in končno Župančič snuje že 28 let nad tem epom, tako da bo kot Faust delo vsega pesnikovega življenja. Zadnji odlomek po mogočnosti izraza prekaša vse, kar je Župančič doslej napisal. Tudi tu nam je Tesnière primaknil v prisposodbo nekaj Verhaerenovih in Verlaineovih stihov.

V osmem poglavju je Tesnière obdelal otroške pesmi: Izločil je oba prevoda „Palčki Poljanci“ in „Pokoncu izpod korenin“. Župančič je eden izmed redkih pesnikov svetovne literature, ki je umel srečno prodreti v otroško psiho. Njegove otroške pesmi so nenavadno fin prirodni in estetski nauk, kar so mu priznali tudi predstavniki vzgojstva v Sloveniji. V krepko skandiranih ritmih, ki sicer niso značilni za Župančiča, vidi Tesnière Levstikovo šolo. Zanimiva je Tesnièreova opomba, da je pesnikova duša v dobi „Samogovorov“ in „Zarij Vidovih“, ko se je v življenjskem boju čistila, utripala baš s čisto dušo najmanjših. V obeh zbirkah iz leta 1915. se čuti toplo vzdušje pesnikove rodbine.

V „Cicibanu“ je znal Župančič posebno srečno združiti razumski ali čustveni značaj besed z njihovim zvokom in ritmičnim razgibom. Ta skladnost se zdi tako nujna, kot bi Župančič odkril ne nekaj novega, ampak nekaj, kar je bilo dano od vekomaj. Včasih praktični smisel nekam izplahne in tedaj nastopi zmagoslavje onomatopoiije, ki je pri muzikalnosti slovenskega jezika nekaj čudovitega. Včasih pa si sledé druga za drugo pestre slike, ki dozdevno nimajo ožje zveze med seboj, pa vendar čudovito ustrezajo ustroju duše štiritletnega otroka. Naravnost nedosegljivo pa je znal Župančič v tem, otrokom

tako milem in domačem jeziku podajati najmlajšim filozofijo življenja (Naše luči). Prav tako je v „Ugankah“ sporočil otrokom duhovito igro.

Deveto poglavje je posvečeno Župančičevim prevodom. Pesnikovo prevodno delo je ogromno. Dvanajst Shakespearejevih dram in še osem drugih angleških del, skupaj dvajset; osem francoskih knjig, dve nemški in dve španski, torej skupaj dva in trideset prevodov. Vendar njegova delavnost še ni izčrpana, saj Tesnière ni zaznamoval več prevodov, ki smo jih dobili med tiskom in po izidu njegove študije. Zasluga teh prevodov je ne le v tem, da čitatelji spoznavajo ob njih najboljša dela svetovne literature, marveč tudi v tem, da je Župančič umel mojstrski prilagoditi slovenski jezik vsem odtenkom velikih literarnih jezikov evropskega zapada in tako slovenščino obogatil na moči in gibkosti izraza.

Župančičev slog je samoniklega značaja, je izraz pesnikovega življenja, ki ga označuje duhovnost, volja, strast. On je pesnik ponižne socialne plasti, sredi katere se je rodil. Ne glede na očitke, da se preveč kreta v nedostopnih višinah, je vendar realist in objektivni umetnik. Njegova inspiracija je ne- navadno bogata: življenje, detstvo, delo, veselje, bolečina, pesnik, poezija, domovina, ljubezen, žena, smrt, mesto, vlak, brzozjavni drog, obrt, lakota, slovenski jezik in še mnogo drugih predmetov je moglo v njem sprožiti pesniški polet. Pri vsem tem pa Župančič neguje obliko svojih pesmi in je med redkimi Slovenci, ki zna „pisati“. Tesnièreju se zdi primerna Albrechtova prisposoba med Flaubertjem in Župančičem. Kot nekdanj Flaubert, tako tudi naš pesnik ni nikdar zadovoljen s svojim delom. So pesmi, ki jih je Župančič tolikokrat popravil, da jih poznamo v treh oblikah. Dasi je simbolist, se vendar izogiba abstrakciji. Ritem pri njem kraljuje nad šolarsko mero, zato mu more ustrezati edinole prosti verz. V tem odstavku Tesnière, ki mu krepko tiči v krvi romanski smisel za obliko, večkrat graja prezir slovenskih pisateljev do nje. Morda ima prav, vendar mora pomisliti, da je naša šola kratkotrajna. Cankar in Župančič sta svojim naslednikom pokazala lepšo pot, kar bo gotovo rodilo dobrih uspehov.

V zaključku je avtor strnil v študiji dobljene spoznatke. Župančič je močna osebnost, ki vedno bedi in se venomer razvija, ki jo bolj intuicija kot razum vodi k idealu, ki ga doslej še ni mogel natanko določiti. Odtod obup kritikov, ki ne morejo prodreti v skrivnosti njegovega mišljenja. Župančič se giblje v svetu stvari, ki jih ne moremo ne tehtati ne razumeti; s pesnikom moremo zgolj čutiti in trepetati. Kljub temu so ga Slovenci pripoznali za velikega lirika, četudi se še mnogi ne zavedajo, „da je dandanes največji izmed njihovih pesnikov, celo večji kot božanski Prešeren“. H koncu Tesnière udari po metodah slovenske kritike, kar je bil storil že v raznih prejšnjih poglavjih, in sicer ne brez zdravega smisla.

V bibliografski opombi je zbral Tesnière pregled vseh razprav in člankov o Župančiču, iz katerih je črpal za svojo študijo potrebne podatke. Dasi je med razpravo samo večkrat opozarjal na razne nedostatke, ki jih je zagrešil Cronia, vendar priznava, da je razprava italijanskega pisatelja najboljše splošno delo, kar jih imamo o Župančiču.

Ne da bi hoteli zmanjševati vrednost domačih podrobnih razprav, ki se jih je Tesnière posluževal in jih pogosto citiral, moramo tudi njegovemu delu priznati vrednost, ki mu gre. Motil bi se tisti, ki bi v njegovi knjigi iskal nežnega

lirizma, zapletenega umovanja ali do nerazumljivosti zgoščene abstrakcije. Tesnière je po rodu Norman in ima v svojem značaju ostro izražene odlične kvalitete svoje rase: je neobičajno delaven, odporen, kritičen duh, ki mu je zdravi smisel eno izmed glavnih načel v življenju. Poleg tega pa je kot Galec duhovit in kot Roman vnet za oblikovno dovršenost. Taka je tudi njegova knjiga: trezna in jasna, pisana v duhovitem, oblikovno dovršenem jeziku. Knjiga vsebuje stvari, ki se čitajo naravnost imenitno. Razprava je krepko zgrajena in Tesnière kot znanstvenik ostaja vedno pri svojem predmetu ter si ne dovoljuje brezplodnih digresij.

Tesnièrova knjiga je bila sprejeta v Sloveniji z velikim veseljem. Naša neznanost, megleni pojmi, ki so obstajali pred vojno in med njo o naši narodni individualnosti, in pa naša brezbriznost za informacijo inozemstva, zlasti pa naših političnih prijateljev, so zakrivali, da smo utrpeli strašne izgube na našem narodnem telesu. Bolj kot kateremu drugemu narodu nam je dandanes potrebno sistematično obveščanje inozemstva o naših potrebah in nadlogah. Tesnière opravlja to delo v Franciji. Seveda ne zmore vsega en sam človek. Ali se ne bi mogel organizirati krog sotrudnikov, večjih francoskemu pisanju, ki bi si razdelil delo po področjih in bi spravil na svetlo vse razloge, zakaj imamo pravico do prostora na solncu?

J. Prezelj.

PREGLEDI

KNJIGE IN ČASOPISI

Konec modernosti. V naslednjih vrsticah navajam dve značilni izjavi o razvoju in stanju sodobne literature. Avtorja se lotevata problema s precej različnih vidikov; tem prepričevalnejša so njuna izvajanja, ako se v nekaterih bistvenih rečeh krijejo.

Ideolog ruske emigracije, kulturni filozof Nikolaj Berdjajev, piše v „Prager Presse“ (22. septembra 1931) pod naslovom „Bodočnost ima realizem“:

„Na mlade Ruse napravlja Proust silen vtisk. Toda posnemanja so mučna. Nič ni brezupnejše kot posnemati Prousta. Ne pravim zategadelj, ker morda Prousta podcenjujem. Nasprotno, mislim, da je Proust najodličnejši in najizvirnejši pisatelj zadnjega evropskega razdobja. Znanstveni pomen mu je še večji od umetniškega, njegovo ustvarjanje je za psihologijo in psihopatologijo neprecenljivo. Jaques Rivière, ki je spoznal Proustov pomen, ga po pravici postavlja na eno stopnjo s Freudom. Proustu uspevajo odkritja v območju pod-

zavestnega, vse je pri njem pogreznjeno v pajčevino podzavesti. Skrajno ostro zastavlja tudi problem časa. Toda Proust se izključno opira na preteklost, osnovni téma mu je disociacija, desintegracija osebnosti. Proust je psiholog, ni pa pnevmatolog, nima duha.

V tem oziru je moderni francoski roman znatno globlji in resnejši od Prousta, je duhovnejši in tragediji sorodnejši, dasi stoji Proust po izvirnosti talenta višje. V mislih imam take pisatelje, kakor Greena, Mauriaca, Bernanosa in pač največjega med njimi, še ne docela priznanega Marcela Jouhandeauja...

Bodočnosti nima psihološka analiza, ne analitični roman: dasi stoji dandanes ta oblika v ospredju, stoji le zategadelj, ker današnji pisatelj doživlja skrajne oblike socialne osamitve... Ne dá se reči, da bi imela bodočnost romantika. Naše razdobje stoji v znamenju reakcije proti romantiki na vseh področjih — v umetnosti, religiji, filozofiji, v socialnem življenju —, čisto nepravilne reakcije, kakor je vsaka reakcija nepravilna. Toda to naj ne pomeni, da

zmagaj neoklasicizem, kakor bi si nekateri želeli. Bodočnost ima realizem, a seveda ne v tem smislu, kakor je rabilo to besedo 19. stoletje. Bodočnost ima popoln in kompakten realizem, mističen realizem, ki razodeni duhovno življenje, duševno in telesno, ter osebno in socialno življenje. To bo ustrezalo najboljšim izročilom ruske literature.

Dostojevskij se je zelo rad imenoval realista, toda s tem je mislil vse kaj drugega kakor realizem, o katerem so govorili ruski kritiki. Novi realizem bo premagal izolacijo in prisiljeno življenje umetnosti. Realizem bo pač pomenil: umetnost spraviti v odnos do tega, kar v svetu pretresa življenje, do velikih zgodovinskih kriz in preobratov, ki čakajo umetniškega oblikovanja.

*

Novembrski zvezek „La Nouvelle Revue Française“ je posvečen problemom vojne in povojne dobe. V prevodu prinaša najprej nekatera izmed pisem v vojni padlih nemških študentov, ki jih je leta 1929. izdal Filip Witkop v knjigi „Kriegsbriefe gefallener Studenten“. „Francoski postskriptum iz leta 1931. nemškim pismom iz leta 1915.“ je napisal Paul Desjardins. Marcel Arland piše o „Pravdi generacij“. Najpomembnejši pa je članek, ki ga je napisal o „modernem“ stilu Denis Saurat.

Avtor se opira na Benjamina Crémieuxa, ki je v nedavno izišli knjigi „Inquiétude et Reconstruction“ skušal dognati značaj literarnih pojavov povojne, tako zvane „moderne dobe“, ki jo je omejil z letnicama 1918 in 1930. Benjamin Crémieux je podal simptome: pomanjkanje univerzalizma (Vsakdo s svojo resnico; ločitev med predvojnimi in povojnimi; ločitev med generacijami); odklanjanje resničnosti (dadaizem, čudeži itd.); disociacija jaza (Proust, Mauriac, Montherlant; kult nestalnega, odpor do morale; iskanje laži, pregrehe). Denis Saurat opredeli kot osrednji element „moderne“ iskanje senzacije, občutka in okoli njega razvršča omenjene simptome. Odlikujeta pa povojnike dve

lastnosti, ki ju nihče ni imel v toliki meri: popolna odkritosrčnost, popoln pogum. Toda morali so zatoniti, ker niso imeli čuta odgovornosti. Odgovornost je znova odkril André Gide: „Afriška popotovanja“ so prvi simptom. Dokončno pa se je od povojne miselnosti in stila „modernosti“ odvrnil Jean Schlumberger v izvrstnem romanu „Saint-Saturnin“, ki je letos izhajal v „La Nouvelle Revue Française“ in je sedaj izšel tudi v posebni knjigi. Bistvo romana je prav v čutu odgovornosti, ki je prevrgel vse moderne vrednote, a ohranil največjo moderno pridobitev: stopnjevano občutljivost. Poveljujejo se povojnikom tuje sile: razum, čuvstvo, zvestoba, rodbina. V „Saint-Saturninu“ vidi Denis Saurat znak dobe, ki je napočila z letom 1931. in ki pomeni sintezo treh miselnosti, klasične razumnosti, romantične čuvstvenosti in moderne občutljivosti. Beseda humanizem se povrača, uveljavlja se misel o popolnem človeku.

To so glavne misli članka, ki z jasno preudarnostjo in v krepkih potezah tolmači literarne konstelacije. Morda so pravilne besede, ki jih je oni dan zapisal Francis de Miomandre v „Les Nouvelles Littéraires“: da je Denis Saurat eden izmed silno redkih ljudi, ki nikdar ne povedo bedastoč. Peter Pajk.

„Revue de Littérature Comparée“ prinaša v oktobrsko-decembrski knjigi (pod naslovom: O nem izmed sodobnih jugoslovanskih pesnikov) poročilo o Tesnièreovem Otonu Župančiču (str. 829).

Med drugim čitamo tole: V jasno pisani knjigi, ki jo posveča pesniku in njegovemu delu, poudarja Lucien Tesnière zlasti organski ustroj njegovih pesnitev in sorodnost, ki jih veže med seboj. Sicer je pomen, ki v tem tako bogatem delu povsem jasno pritiče tujim fermentom, zbog tega stopil v ozadje, vendar nam je ta izguba poplačana s točno upodobitvijo slikovite in malo poznane dežele, z zelo zanimivimi podatki o življenju razumništva v

Ljubljani, zlasti pa z obilnimi prevodi. Nekaterim izmed teh v resnici manjka le ritmični videz in uporaba rim, da bi nudili pristen dojem iskrene, pa obenem tesnobne, zaupne, a hkratu nespokojne poezije. Mislimo, da bomo te primerke in njihovo razlago najbolje pohvalili, ako rečemo, da je čitatelju žal, da ne razume slovenskega jezika, ki ga g. Tesnière tako dobro pozna.

„J a t o.“ Novi stihovi, S. Mitić, V. Kukić, B. Kesić, J. Kukić, D. Marković, Miloš Đorđević. — Beograd 1931.

To so tipični povojni stih, ki se opotekajo po mokrih ulicah in v dimu kavarn, ki prisluškujejo korakom neznancev, ki tožijo nad zmrzujočim detetom in onemoglim konjem, ki so oslabljeni ko bolniki in sanjajo v trpki vdanosti o bežečih oblakih. Značilna poezija bulvarskega „skitanja“, raztrganih dni in ostarele mladosti, polne „mrka i kaba“, ki strahoma skriva poslednje sne in vprašuje „da li i snovi idu kao mladost“ in „zašto sam umorna ovako rano?“ Neizogibni socialni prizvok daje knjigi še bolj mestno obelježje in ono mlačno, kalno barvitost poezije podzemelj in brezsmotrnih prenašanj lastne bede po neskončnih pločnikih.

O tej zbirki je težko odločati. Saj se vzdigne tuintam nekaj čistega, prvotnega in prozornega čuvstva, ki se je izkopal iz vsega navlečenega in iz vseh običajnih rekvizitov pesništva te vrste. Tak-le preprost dih pogleda ko majhno očesce in s to svojo jasnostjo zadene in osvaja:

„Zviždao vetar, zvonile zamrle grane,
a tuga tiho bolela,
ko mesec Jun, ko zvezda u granju
— ona me nije volela.“

Zvečine pa je knjiga brez take neposredne lirike, brez one elementarne prepričljivosti, ki je bistveni znak vsakega nujnega in upravičenega ustvarjanja. Najočitnejši pečat ji daje ona še zelo zgodna mladost, ki ljubi pretiravanje v grimasi in kretnji in ki uživa v prenapetostih. Odtod slike, ki prehajajo včasih že v groteskno

prenakupičenost senc in rezkih, neuglašanih krikov. — O posameznih avtorjih je sodba še kočljivejša. Zdi se, da ima še največ samega sebe Miloš Đorđević. Njegova „Tuga“ ali „Reči u jesen“ sta menda edini pesmi, ki se dotakneta duše brez rokavic in v celoti, ki se ne ubijeta v običajno „cilinkanje praha i senki“.

Jezik ni akademski, čeprav še dosti bogat. Ne manjka seveda že vkoreninjenih cvetov današnjega „beogradskega stila“, ki razodevajo skrajno nemarnost in že kaznivo brezbriznost za čistoto jezika. Izrazi, kakor so n. pr. „vrabac *larma*“ (= galami, viče, buči), ali „štala“, „trottoar“, „perle“, „puar“, „flaša“, „urna“ (= žara), „plafon“ itd., bi pri nas učinkovali kakor udarec dobremu okusu in nedotakljivosti narodnega govora v obraz, mlada beogradska lirika pa jih menda prenaša povsem znosno. — Oprema je skromna, a še dosti okusna. Je delo Mihajla Petrova, ki je knjigo opremil tudi s portreti avtorjev.

Ivo Brnčić.

Lirika šestorice. Zagreb 1931.
70 str.

Take vrste antologije so le prigodnega pomena in njih vrednost je zelo majhna, posebno če so tako neznatnega obsega. „Lirika šestorice“ vidno razodeva hibe, ki so pri takih pesniških zbirkah običajne: odmerjenost prostora, stilne in idejne neubranosti sotrudnikov, razporedbo in celotno zelo površno zasnovano. Knjiga obsega 50 pesmi šestih mladih hrvaških pesnikov: Olinka Delorka, I. Frola, Vl. Kovačića, M. Matijaševića, Br. Perovića in Dr. Tadijanovića. Najznačilnejši med njimi je Olinko Delorko. Njegova pesem je sicer še temotno neubrana, toda pesem „Samoča“ kaže globoko doživljeno in pristno podano pesniško čuvstvo in misel. Med ostalimi, ki se gibljejo v še dokaj neosebnih pesniških podobah in izlivih, ni nihče tako močan kot Olinko Delorko. Zaključene sodbe na podlagi tako borge gradiva ni mogoče izreči.

Anton Ocvirk.